

Drucken och footlöös

- Kyrkans kamp mot dryckenskap under 1600-talet

Lukas Johansson
C-uppsats i historia HT 2021
Handledare: Terese Zachrisson

Innehållsförteckning

Ordlista	s.2
1.Inledning	s.3
2.Forskningsläge	s.3
2.1 Tyskland	s.3
2.2, England, Frankrike och Italien	s.5
2.3, Sverige	s.6
3. Syfte och Frågeställning	s.8
4. Material och metod	s.8
5. Teori	s.9
6. Bakgrund	s.11
6.1 De tidigmoderna bröllopfesterna och skördefesterna	s.11
6.2 Tjänstefolkets dryckeskultur	s.12
6.3 Den lutherska folkfostran och utmaningarna som förekom	s.13
6.4 Kyrkans organ för kontroll	s.14
7. Resultatredovisning	s.15
7.1 Kyrkoordningen 1571	s.15
7.2 Sveriges kyrkolag år 1686	s.15
7.3 Stiftstatuter från 1600-talet som behandlar dryckenskap	s.16
7.4 Uppsala synodalakter från 1600-talet	s.19
7.5 Johannes Rudbeckius visitationer i Västerås 1619-1628	s.21
7.6 Matthias Steuchius biskopsvisitationer i Skåne 1697	s.23
7.7 Boetius Murenus visitationer i Åland 1637-1666	s.23
8. Slutdiskussion	s.27
Sammanfattning	s.31
Käll- och litteraturförteckning	s.32

Ordlista

Mökväll: möhippa

Gölning: kräkning

Uppkasta: kräkas upp något

Stäka: stinka, lukta illa

Kastigera: i uppfostrande syfte att tilldela någon en mindre kroppslig bestraffning

Stut: smäll på baken i form av ett eller flera slag med ris, käpp eller handflata

Jute: syftar på en dansk person

Nådår: oförsörjda barn och änkan till avliden tjänsteman har rätt att uppbära inkomsterna av den avlidnes tjänst, vikarien ska få underhåll

Profan: icke helig

Fanen: djävulen

1. Inledning:

Kyrkorna under 1600-talets Sverige var inte en lugn och stilla plats som man tänker med dagens kyrkor. Folk var berusade eller bakfulla från festen kvällen innan. Kräkningar och högljuddhet förekom. Det var vanligt att folk drack dagligen, främst öl, brännvin var också vanligt. Fester som idag kunde även då gå vilt till, knivskärningar och gräl var inte ovanligt. Under Johannes Rudbeckius visitationer i Västerås åren 1619-1628 fanns det ett fall av berusning i kyrkan. Drängen Mats Josephson hade under högmässan druckit sig berusad av öl och brännvin. När aftonsången väl kom kräktes Mats på kyrkgolvet. Straffet för detta blev att han skulle stå vid kyrkdörrarna och slita ris¹. Hur hanterade kyrkan fall av dryckenskap? Det jag vill undersöka är hur kyrkan tog sig an dryckenskap och problemen som uppstod med det. Sedan vill jag jämföra Sverige med andra länder i Europa för att se eventuella likheter och skillnader.

2. Forskningsläge:

Kyrkans kamp mot dryckenskap i Sverige under 1600-talet är ett relativt outforskat område. Därför behöver jag använda mig av forskning som gäller andra delar av Europa i mitt forskningsläge. Forskningen består mycket av attityder gällande dryckenskap som fanns både bland protestanter och katoliker. Åtgärder mot dryckenskap berörs också men attityder är mer framstående i det jag tänker ta med. Sedan kommer jag även ta upp lite av det som berör de svenska förhållandena.

2.1 Tyskland:

I boken *Bacchus and civic order; The culture of drink in early modern Germany (2001)*, går B. Ann Tlusty igenom de olika kristna teologiska uppfattningarna om dryckenskap i Tyskland. Det historiska sammanhanget är hur de olika kristna inriktningarna såg på dryckenskap i det tidigmoderna Tyskland. Även att den senmedeltida synen på dryckenskap som synd fortsätter under den tidigmoderna perioden. Syftet med kapitlet är att undersöka vad de tidigmoderna tyskarna menade när de attackerade dryckenskap som synd. Först undersöker hon den senmedeltida synen på denna synd. Därefter undersöker hon reformationen och post-reformationen för att se ändring över tid kopplat till synden berusning. Även fast kapitlet inte går igenom kyrkans praxis gentemot dryckenskap ger den en bra insikt gällande attityder. Kapitlet börjar med Huldrych Zwinglis syn på missbruket av vin, Zwingli var en reformator. Missbruket av vin skadade kroppen och anden och kunde leda människan till att synda. Huldrych menade att utöver missbruket av vin som synd, låg det även synd i slösandet av vinet, vin var en gåva från Gud som inte borde slösas. Tlusty menade att attityden gentemot dryckenskap i det kristna Europa härstammar från bibeln, som både uppmanar och fördömer bruket av vin. Vinet representerade både Guds nåd och förtvivlan. Guds vilja var att människan skulle använda denna gåva på ett bra sätt, men djävulen väntade alltid på att människan skulle missbruka det. Tlusty går in på att vin egentligen syftar på en generell term gällande alkohol. Det var lättare att attackera synden dryckenskap än att definiera den. Synden kunde inte definieras genom det berusade tillståndet utan de negativa konsekvenserna som kom med dryckenskap.²

---

¹ KÅ 1915;373

² Tlusty 2001;69,70

Under senmedeltiden förknippades dryckenskap med dödssynden frosseri. Berusning ledde dock till andra negativa konsekvenser än vad överätande gjorde. Pratsamhet, opassande glädje, tappat förnuft, spelande, orena tankar och onda ord var de negativa aspekterna. Det fanns även ett fysiskt aspekt i detta, att man skadar sin kropp. Berusningen skadade även själen genom förlorandet av ens omdöme, vilket ledde till ett beteende utan samvete, man svor åt folk, låg med folk och man kunde även mörda. Under reformationen debatterades det om tanken att det var den fria viljan som definierade synd. Luther och andra fideister hade gått ifrån doktrinen att den fria viljan definierade antingen synd eller frälsning. Synd var en oundviklig del av den mänskliga naturen enligt Luther, det var inte en medveten handling som krävde en specifik form av botgöring. De mer moraliska strömningarna inom protestantismen hade dock den katolska uppfattningen om berusning som en del av frosseriets synd en bit in på 1600-talet. Moralisterna, i Tlustys benämning, var emot dryckenskap i en attack gentemot en lyxig livsstil. Även fast dåligt beteende förknippades med berusning låg slöseriet av Guds gåva i fokus hos dessa.³

Både katoliker och protestanter delade uppfattningen om djävular, andar och demoner som skaparna av oordning och kraften för synd under den tidigmoderna perioden. Litterära allegorier blev viktiga gällande dryckenskapet. Den drickande djävulen uppkom i litteratur och han uppmuntrade dryckenskap, skrattade för sig själv i bakgrunden när hans följare begick missgärningar och han förvandlade Guds gåva till djävulens gift. Luther försvarade måttligheten när det gäller alkoholkonsumtion, men ibland kunde han se krogen som en motkyrka, djävulens altare. Katolikerna kämpade även mot dryckenskapen under reformationen, berusning var grunden till annat syndigt beteende. De katolska reformatorerna såg dryckenskap bland prästerna som ett allvarligt problem. De spirituella plikterna stördes och odisciplinerat beteende förekom.⁴

Martin Luther såg dryckenskap som en synd, men han var för måttligt drickande. Måttligt bruk för Luther hindrade inte tillfällig berusning. Luther åtskiljde mellan vanan att bli berusad, vilket var en synd och den tillfälliga berusningen vilket Gud tolererade. Om man arbetade hårt förtjänade man att bli berusad så länge det inte sker dagligen. Luther rekommenderade dryckenskap, även den omåttliga för att stärka den kristna anden mot djävulen. Han såg berusning som en mild synd och han föredrog den över grövre synder som vände människan mot Gud. Luther gav sin elev Jerome Weller ett råd, när djävulen stör dig ska du genast söka umgänge med män och ni ska dricka, skämta och driva med varandra. Ibland är det nödvändigt att dricka lite mer och begå synder i motstånd och förakt gentemot djävulen. Luther fortsatte rådet med, om djävulen säger åt dig att inte dricka ska du dricka. Dock var berusning en mindre synd i Luthers ögon och den kunde vara ett redskap för att bekämpa melankoliska tankar, pressen av hårt arbete och studier, spirituell trötthet och osäkerheten som kommer från djävulen. Luther var emot vanan att bli berusad eftersom den skadade kroppen, själen och ens egendom. Det var detta som var problemet i Tyskland vilket skulle leda dem alla till helvetet.⁵

---

³ Tlusty 2001;70,71,72

⁴ Tlusty 2001;74

⁵ Tlusty 2001;74,75

De andra reformatorerna Bucer, Zwingli och Calvin hade andra uppfattningar än Luther. Detta var moralisterna i Tlustys benämning. De var mer världsliga och de ville skapa samhällen som var värda Guds förmån. Calvin och hans följe krävde en konformitet med den inre fromheten och det ytliga beteendet. Dessa protestanter delade uppfattningen med katolikerna att Gud agerade i världen. Olika katastrofer som svält, pest, krig och militära förluster var konsekvenserna av kollektiv synd. Detta kunde förhindras genom fromhet som uttrycktes genom disciplin, därför förespråkade dem en stark kontroll över samhället. De kritiserade både Luther och katoliker för deras dryckenskap. Avslutningsvis påpekade Tlusty att dryckenskap inte var ett problem för den tidigmoderna tysken varken hos protestanter eller katoliker så länge man inte vände Gud ryggen. Att vända Gud ryggen var att förlora sitt samvete när man blev berusad, om detta inte skedde var det inte en synd.⁶

2.2 England, Frankrike och Italien:

I *The reform of popular drinking in Late medieval and Early Modern Europe* (2007) går A. Lynn Martin igenom hur det såg ut i England, Frankrike och Italien. Det historiska sammanhanget är hur den senmedeltida synen på dryckenskap fortsatte i det tidigmoderna England, Frankrike och Italien. Martin går emot vad tidigare forskning har kommit fram till. De medeltida reformerna var inte sporadiska försök av individer, försöken att reformera dryckenskap var utbredd och konsistent. Gregory Austins forskning går hon emot gällande att Italien skulle vara ett specialfall, eftersom de ansågs som ett nyktert folk. Oavsett om ett land var katolskt eller protestantiskt fanns det samma bekymmer menar Martin, Frankrike var lika oroad över dryckenskapens påverkan på ekonomin som i det puritanska England. Martin börjar detta kapitel med att förklara funktionen alkohol hade under den aktuella perioden. Kortfattat hade det en funktion gällande diet och även medicinska syften. Alkoholen hade även en viktig social funktion under denna period. Politiska och religiösa auktoriteter ville inte att alkohol skulle vara lika mycket förekommande. Betydelsen alkohol hade gjorde dock att kravet på total nykterhet uteslöts. Reformatorerna attackerade därför drickandet som ledde till berusning. De lade sitt fokus på underklassens dryckesvanor, bönder och hantverkare. Martin tog upp ett exempel från debatter i det engelska parlamentet under 1500- och 1600-talen. Många talare ville ha tillägg i lagarna mot dryckenskap eftersom man inte ville att de som kommer från en bra familj skulle få hårda straff. Krogarna blev även attackerade och de benämndes som satans näste.⁷

Likt Tlusty går Martin in på att dryckenskap ansågs vara något som leder till andra synder. Martin tar upp ett exempel från Keith Wrightsons forskning om hur puritanerna i England hade en ny syn på dryckenskap som synd. Den nya attityden hade fortfarande synd aspektet kvar men ekonomiska orsaker låg i fokus. De nya tankesätten representerade en begynnande kapitalistisk synvinkel som fokuserade på de sociala, ekonomiska och politiska konsekvenser som omåttligt drickande ledde till. Fylleri ledde till ekonomiskt fördärv för alkoholisten men även hans familj. Martin menar också att dryckenskap var ett hot mot det som den tidigmoderna staten fokuserade på, den allmänna ordningen⁸.

---

⁶ Tlusty 2001; 75,79

⁷ Martin 2007; 121, 122, 123, 124

⁸ Martin 2007; 123

Dryckenskap var ett problem för auktoriteterna i Europa, katolska Frankrike som det puritanska England, även Italien som anses som ett specialfall. I det senmedeltida England ansåg prästerskapet dryckenskap som ett problem. Fyllerister utsattes ofta för satir och förlöjligande under predikningar, de räknade fel och i slutet under predikan frågade de alltid prästen om han hade köpt dem gott öl. Utöver satir och förlöjligande togs faktiskt de sociala, politiska och ekonomiska effekterna upp under predikningar. Martin går även in på att försöken till social kontroll fanns i England innan puritanerna kom. England har haft en lång tradition gällande reglering av alkohol, produktion och konsumtion. Regleringar i Frankrike togs även upp. 1670 blev det förbud i Frankrike att sälja vin till befolkningen under gudstjänsten på söndagar och andra helgdagar. Både de världsliga och andliga auktoriteterna i Frankrike ansåg dryckenskap som ett problem. Ett förekommande tema i senmedeltida Frankrike var att helgdagarna vanhelgades på grund av folkets dryckenskap. Folket i olika delar av Frankrike attackerades för deras dryckenskap, t ex under sent 1600-tal ansågs Grenoble ha dåligt folk i sina krogar. I Frankrike som andra delar av Europa attackerade auktoriteter dryckenskap med inspiration från den medeltida traditionen, dryckenskap leder till andra synder. Olika typer av våld togs upp, andra typer av dåligt beteende och även ekonomiska effekter.⁹

Lynn går också igenom Italien och motsätter sig att Italien skulle vara ett specialfall gällande dryckenskap. Italien försökte reformera dryckenskap men inte i samma utsträckning som England och Frankrike. Likt England och Frankrike var det de fattigas drickande som ansågs problematiskt. Martin tar upp att Florens lyckades bra med kampen mot dryckenskap, 1339 gjorde regeringen en reform att man var tvungen att köpa stora mängder vin för att få köpa något alls. Detta minskade vinkonsumtionen bland de fattiga. Likt andra Italienska regeringar förbjöd Florens att krogar skulle vara nära kyrkor eller andra heliga platser. 1528 stängdes alla krogar ner eftersom att synderna som begicks där förargade Gud. Prästerskapet under sent 1500-talets Florens ville avskaffa krogarna eftersom de fördärvade de unga männen. I andra delar av Italien attackerade prästerskapet, likt det franska, drickandet under helgdagar. England, Frankrike och Italien ville inte förbjuda alkohol i sin helhet, utan de ville skapa en nykter befolkning. Martin kommer till slutsatsen att försöken till att förändra dryckenskap misslyckades under medeltiden, 1500-talet och 1600-talet.¹⁰

2.3 Sverige:

Göran Malmstedts bok *Bondetro och kyrkoro, Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige* (2002) går igenom folkfostran, prästernas roll, traditionell religion mm. Det historiska sammanhanget är de religiösa förändringarna under det tidigmoderna Sverige, stormaktstiden mer specifikt. Även fast boken hanterar andra frågor än dryckenskap tas ämnet upp lite kort. I det tidigmoderna Sverige var det inte ovanligt att församlingsmedlemmarna kom berusade till kyrkan. Berusning i kyrkan ansågs problematiskt eftersom att åhörarna kunde knappast delta aktivt under gudstjänsten. Beteendet från de berusade störde även de övriga åhörarna. Malmstedt menar att oordningen i kyrkan inte bara kan förklaras utifrån berusning, han refererar till Kyrkoordningen 1571 och ett par stadgor från 1600-talet. I dessa stod det att kyrkobuller skulle straffas hårdare om den skyldige varit berusad. En särskild kunglig förordning med

---

⁹ Martin 2007; 124,125,126,127

¹⁰ Martin 2007;128,129,131

förbud mot slagsmål, oljud och förargelser i kyrkan utfärdades 1686. De som blottade sin värja eller överföll någon i kyrkan skulle straffas med livet. Andra förargelser som att folk kom berusade till kyrkan och gjorde oljud skulle böta. Om de inte kunde betala de dryga böterna skulle de plikta med gatlopp eller fängelse.¹¹

Kyrkoledningen försökte förhindra att åhörarna kom berusade genom att förbjuda alkoholutskänkning före och under gudstjänsten. Malmstedt går även in på att krogarna ansågs som ett problem. Laurentius Petri skrev i KO 1571 att krögare som lockade bort folk från kyrkan skulle bli föremål för allvarliga förmaningar. Under 1600-talet kom det förslag på mer konkreta åtgärder, man skulle ta bort öl och andra drycker från krögarna och det kom förmaningar till menigheten att inte hålla gästabud kvällen före sön- och helgdagar, detta för att de skulle komma nyktra och pigga till kyrkan. Ofta fanns det krogar nära kyrkorna och detta ledde till klagomål från prästeståndet under riksdagarna 1643 och 1660. Problemet där låg i att det såldes öl och brännvin under gudstjänsttid. Prästerna vann dock inget gehör på sina klagomål och statsledningen menade att man skulle ta hänsyn till de resandes bekvämlighet. Kyrkoledningen försökte dock ingripa lokalt mot krogarna men det blev heller inte några resultat, kyrkan fick bo granne med krogen även under 1700-talet. Kyrkan var isolerad i sin kamp mot krogarna och de fick aldrig stöd av statsledningen, som inte var beredd att förbjuda krogar i kyrkans närhet. Malmstedt tar upp Albin Simolins redogörelser över församlinglivet i Viborgs stift, Simolin ger exempel på hur fåfäng kyrkoledningens kamp mot kyrkkrogarna kunde vara.¹²

Göran Malmstedt jämför Sverige med övriga Europa gällande kyrkobesökarnas beteende. De olika problem som kyrkobesökarna utgjorde var inte ett isolerat fenomen i Sverige. Både protestantiska och katolska kyrkoledare ogillade församlingarnas uppförande. Visitationsprotokoll i Tyskland visar att även där rusade församlingen ut ur kyrkan efter prästens predikan och de kom inte sällan berusade till kyrkan. Det traditionella festlivet i Tyskland med krogbesök, danser och lekar fortlevde på sön- och helgdagar trots de lutherska kyrkoledarnas mothugg. I det tidigmoderna Europa var krogen en farlig rival för kyrkan, många stannade kvar på krogen under gudstjänsttiden och andra kom till kyrkan berusade när kyrkklockorna ringde. Liknande problem uppstod i protestantiska England och även hos katoliker. Krogbesöken var ett problem för den katolska kyrkan men olika försök att hindra att de var öppna under gudstjänsttid var verkningslösa¹³.

Kyrkoledningen ville att prästerna skulle vara ett gott föredöme för åhörarna och enligt KO 1571 skulle de noga vakta sitt leverne. Prästernas dryckenskap var något som oroade kyrkan, prästerna fick inte bli för familjära med åhörarna och de fick inte heller uttrycka sig vanvördigt om religiösa angelägenheter. Prästerskapets värdighet och vördnaden för religionen kunde hamna i fara när enskilda präster satt och drack tillsammans med församlingborna. Linköpings stift samlades till möte 1667 och där uppmanade biskopen att prästerna skulle vara noga med sitt umgänge, biskopen klagade också på prästernas beteende under fester. Prästerna skulle hålla sin värdighet och inte skämta eller skoja när de var bjudna till fest. Något som kyrkoledningen ogillade var att prästerskapet ägnade sig åt världsliga sysslor som stal tid från deras andliga uppgifter och som kunde äventyra ämbetets

---

¹¹ Malmstedt 2002;36,43

¹² Malmstedt 2002;44,45

¹³ Malmstedt 2002;65-68

värdighet. Man ogillade präster som ägnade sig åt köpenskap eller agerade som krögare. Präster fick ägna sig åt handel i viss utsträckning, alla präster kunde inte livnära sig enbart som präst och de behövde finna kompletterande inkomster. Man ville förhindra att präster agerade som köpmän i för hög grad. Olika kyrkoordningförslag som utarbetades under 1600-talet försökte hindra att präster blev krögare. I 1686 års kyrkolag kom slutligen åtgärder mot detta, de präster som ägnade sig åt opassande köpslagan samt brännvins- eller tobaksförsäljning hotades med förlust av ämbetet. Göran Malmstedt visar på att straff för präster som var krögare inte ledde till förlust av ämbete, fallet han tog upp visade på att prästen behövde böta en tunna malt men han hotades inte med avstängning.¹⁴

Diskussion: Gällande Tlustys och Martins forskning om dryckenskap i andra delar av Europa ställer jag mig frågan om jag kan jämföra Sverige med övriga Europa gällande attityder och åtgärder mot dryckenskap? Malmstedts bok är relevant för min egna undersökning i den bemärkelsen att den ger en god blick kring det som har skrivits då den är mer beteende fokuserad. Jag kommer att fokusera straff och åtgärds aspekter.

3.Syfte och frågeställning:

Syftet med min uppsats är att genom en undersökning av kyrkans kamp mot dryckenskapen under 1600-talet kunna fördjupa kunskapen om den tidigmoderna disciplineringsprocessen. I min undersökning kommer jag lägga fokus på kyrkans syn på dryckenskap bland allmogen men också inom kyrkan. Jag kommer även titta på hur kampen med åtgärder kunde se ut både i teori och praktik.

Vad gjorde kyrkan åt dryckenskap bland allmogen och mot prästerskapet? Är det någon skillnad mellan det man ville åstadkomma och det som faktiskt genomfördes? Eftersom jag ska undersöka 1600-talet i sin helhet behöver jag ställa frågan om någon förändring sker över tid under 1600-talet? Går det att jämföra Sverige med övriga Europa i kampen mot dryckenskap, attityd och åtgärder?

4.Material och metod:

Mitt material kommer bestå av tryckta källor. Först kommer jag använda mig av Kyrkoordningen 1571. Därefter kyrkolagen 1686. Dessa två är kyrkans utgångspunkter för hur de ska agera. Jag kommer att använda mig av stiftstatuter från 1600-talet både i Sverige men också från Finland och Baltikum. Stiftstatuter är bestämmelser som sker inom olika stift i Sverige, oftast är de lite kortare än synoder. Statuterna jag kommer att använda mig av fokuserar inte på en och samma plats, beslut från Kalmar kan tas upp men också beslut från Visby mm. Sedan kommer jag även att använda mig av synodalakter från Uppsala, perioden för dessa är 1607-1691. En synod kan även kallas för ett kyrkomöte, oftast var det biskopsmöten i stiftet. Jag kommer även att använda mig av visitationsprotokoll. En visitation är när biskopen besöker de olika församlingarna i stifter. I dessa kan man se mer konkreta fall och vilka straff de får. De första visitationerna jag kommer att använda mig av sker i Västerås 1619-1628. Den andra utspelar sig i Skåne 1697. De sista visitationerna jag kommer använda mig av sker i Åland åren 1637-1666. Jag kommer ta mig an källmaterialet kvalitativt.

---

¹⁴ Malmstedt 2002;90-93

5. Teori:

I *contesting the reformation* (2012) diskuterar C. Scott Dixon konfessionaliseringskultur. Vilket är ett komplicerat begrepp, på senare tid har de historiografiska försöken att ta sig an synergien mellan religiösa idéer och historiska processer tagit sig i form av konfessionaliseringen. Dixon citerar den tyska historikern Heinz Schilling, Schilling menar att religion och politik, stat och kyrka var strukturellt sammankopplade. Kyrkan och religionens påverkan under den tidigmoderna perioden var inte en separat del av ett större fenomen, det var något som påverkade hela det sociala systemet. Konfessionaliseringen gällde inte bara staten, det är något som kan förklara tidigmoderna utvecklingar i sin helhet. Schilling menade att den konfessionella hypotesen fokuserar både på de kulturella, intellektuella, sociala och politiska funktionerna av religion och konfessioner inom den tidigmoderna sociala ordningen. Även de olika konfessionernas roll i att driva fram, men också hindrandet, av modernitetens framfart. Dessa är de två sidorna i den historiska paradigmen som kallas för konfessionalisering. De olika konfessionernas framfart under sent 1500-tal var något av de viktigaste händelserna under den tidigmoderna perioden. Eftersom de dogmatiska och organisatoriska förstärkningarna av kyrkorna var en kraftig inledning till de politiska och sociala omorganiseringar i den moderna perioden¹⁵.

Det finns två aspekter gällande reformsprocessen som har länge gällt historiografiskt gällande konfessionalisering. Den första är den religiösa splittringen, hur antagonistiska konfessioner påverkade sociala relationer och folkligt uppförande. Den andra är hur religiösa idéer påverkade den enskilda kristna människan. Dixon menar att den första aspekten undersöker teman som ordning och disciplin medans den andra letar efter spår som tyder på att folk började tänka som protestanter.¹⁶ Min undersökning ligger närmare den första aspekten då den fokuserar mer på disciplin. Eftersom min undersökning visar mer hur folk agerar än deras värderingar.

Dixon tar upp att Gerald Strauss menar på att ordning var av största vikt för protestantiska myndigheter. Ordning skulle uppnås med alla möjliga medel, folket var tvungna att bete sig rätt och tänka rätt. Reformations historiker som har byggt på dessa argument har betonat utsträckningen på hur disciplineringen påverkade konfessionaliseringskulturens uppkomst, hur det påverkade beteendet hos undersåtarna och hur det blev ett sätt att styra på. Dock var det aldrig en rak linje från religiöst tvång till det faktiska beteendet. Viljan till en mer effektiv kyrkodisciplin var universell, men lutherska och reformerta kyrkor skiljde sig åt. Skillnaderna kunde bero på olika faktorer, den styrande elitens slöhet, folkligt motstånd och rädslan att den protestantiska kyrkan skulle bli ett nytt påvedöme. Det kunde även skilja mellan disciplinära metoder inom samma konfession, Dixon tar de reformerta som exempel, Hugenotter i Frankrike och kalvinisterna i England. Philip Gorski menade att det konfessionella tvånget ledde till en disciplinär revolution. Tekniken här var observation, man iakttar sig själv och andra, detta var särskilt framstående i kalvinistiska länder.¹⁷

---

¹⁵ Dixon 2012;170,171

¹⁶ Dixon 2012;172

¹⁷ Dixon 2012;172,173

Dixon diskuterade hur det protestantiska prästerskapet skiljde sig från det katolska och de nya förväntningarna på dem. Han förklarade det som ansågs fel med de katolska prästerna, sämre utbildning bland sockenprästerna och de högre prästerna levde i lyx och var sekulära i anden. Oavsett kvalitén på de medeltida katolska prästerna var det andra förväntningar och krav på de protestantiska. De protestantiska prästerna var till skillnad från de katolska inte länken mellan det heliga och profana. Deras roll var som en medlare, de skulle predika och lära ut från skriften, riternas roll var viktigare för katolikerna. Dixon menar att nyare forskning visar att de protestantiska prästerna var mer generellt välutbildade än de katolska. Den första kontakten mellan den nya evangeliska prästen och församlingen var under predikan. När det gäller den levda religionen var gudstjänsten anpassad till socknens förväntningar och behov, därför menar Dixon att det är ett svårt område att undersöka då kyrkoledningen vill något medans sockenstämmorna säger något annat. Även i protestantiska kyrkor förekommer ritualer fast i en mer kontrollerad form och mirakel har inte samma fokus. Riternas syfte var att forma den enskildes tro. Dixon tar upp Margo Todds forskning om Skottland, där nämns förväntningarna på prästerna och deras förmåga att predika samt förväntningarna på allmogen. Alla i socknen uppskattade dock inte pastorn eller gudstjänsten och de kunde visa sitt missnöje genom t ex att dricka sig fulla och sova under predikan. Något som även tas upp är Gerald Strauss forskning om Tyskland. Han menade att hundra år av protestantism i Tyskland hade inte förändrat den gemene Tysk i sin förståelse kring religionen, de hade heller inte förändrat sitt beteende och moral. Dock fanns det forskare som kom fram till andra resultat än Strauss¹⁸.

Något viktigt som Dixon påpekar är att när det kom till disciplineringen behövde de teologiska modellerna passa in hos församlingen. I Skottland gick predikan och hot om böter och exkommunicering bara så långt. Man behövde predika på ett sätt som folket förstår. Konfessionalisering bestod inte bara av beteende, det bestod också av den religiösa kulturen, idéer och det praktiska inom religionen. Ordet konfessionalism hänvisar till teologiska tankesätt och den historiska dynamiken bakom de religiösa redogörelserna under reformationen. Denna process ledde till bekännelser bland reformations kyrkorna, det var tydliga riktlinjer med vad kyrkorna trodde på och vad församlingen förväntades tro. Den Augsburgska bekännelsen 1530 var den lutherska bekännelsen. Avslutningsvis menar Dixon att protestantismens uppgång inte var en linjär process. Det fanns inte från början färdiga idéer som folket anammade. Det var en pågående process och det påverkade inte bara religiösa tankar. Religionen i sig blev inte vettigt förrän det kunde relateras till det vardagliga språket och erfarenheterna¹⁹.

Konfessionaliseringskultur är relevant som teori för min undersökning i form av tolkningsram. Dels behöver jag undersöka om det som nämns angående teorin passar in i svenska förhållanden under 1600-talet. Samarbetade stat och kyrka gällande disciplineringen kopplat till dryckenskap i Sverige? Stämmer det Dixon tar upp om att det inte var en rak linje från disciplin till det faktiska beteendet? Finns det andra saker i teorin som passar in i Sverige?

---

¹⁸ Dixon 2012;163-169

¹⁹ Dixon 2012;175,176,179

6. Bakgrund:

6.1 De tidigmoderna bröllopfesterna och skördefesterna:

I Annika Sandéns bok *Fröjdelekar: Glädje, lust och nöjen under svensk stormaktstid (2020)* visar hon på att kyrkan men även kronan inte tyckte om bullret och stöket som pågick under bröllopfiranden och fester. Brudfärden, när bruden var skrudad enligt reglerna och hon skulle bege sig till kyrkan, var ett exempel på buller som kyrkoledningen och kronan inte tyckte om. Enligt Sandén betydde termen bröllop under denna tid festen som hölls ett par dagar efter vigseln. Överhetens påbud kopplat till festen hade inte ekonomiska aspekter eller att överflöd förekom. Problemet här låg i folkets beteende. Alkoholen var centralt i detta, eftersom att de förekom stora mängder öl och starkdrycker. I Åbo anmodade biskopen år 1674 att hålla koll på att bönerna vid bordet och tacksägelse gjordes vid rätt tid innan folket började med sitt drickande och dansande. I Tranemo i Småland såg kyrkoledningen inga förbättringar i folkets beteende under bröllopfester, folket drack, dansade och frossade. Fransmannen Charles de Ogier som reste i Sverige under 1630-talet blev förvånad över hur mycket svenskarna drack. Enligt honom drack inte svenskarna för att de var törstiga eller att det smakade bra, med list skulle man få gästen full. Den franske kammartjänaren noterade under 1660-talet att svenskarna tyckte om starka drycker, kvinnorna som männen. Han såg svenskarnas drickande som en väsentlig komponent i att mötas. Det var ofint att bli mottagen på något annat sätt än att hela sällskapet blir ordentligt berusade, detta gällde även "finare" folk²⁰.

Prästerna deltog även i bröllopfesterna vilket kyrkoledningen försökte motverka eller iallafall betona vikten av att prästerna festade med måtta. Antagligen deltog prästerna i festandet på liknande sätt som övriga gäster. Sandén går även igenom hur drickande var en sammanbindande handling historiskt. Drickande är som en rit som går någonting med dem som dricker tillsammans. Men det måste göras på rätt sätt. De manliga normerna för drickande handlade om att man skulle kunna dricka stora mängder alkohol. Men mannen skulle inte bli så full att han inte kunde kontrollera sig, vilket var ett mansideal under det tidigmoderna Europa. Mannen skulle även bjuda på alkohol för att få vara med runt bordet. Att inte bli bjuden var en markering, en kränkning. Det ansågs även förolämpande att inte besvara en skål. Sandén menar att eftersom det manliga drickandet uttrycktes i ära och tillhörighet genom bjudningar och gengåvor även här i Sverige, kodades antagligen drickandet på samma sätt som i tyska Augsburg. Det skulle kunna vara en av förklaringarna till de många urspårade dryckeslagen. Kvinnor skulle överhuvudtaget inte dricka. När en kvinna drack förstärktes deras maskulinitet och gjorde de okvinnliga. Fransmännen som reste i Sverige under 1600-talet antecknade dock att kvinnorna drack lika mycket som männen²¹.

Vad drack folket egentligen om de blev så berusade? Ölen var ganska svag under denna tid, den högsta procenten var 4,4 procent. Det dracks i genomsnitt 3-4 liter öl per dag.

Antagligen var det brännvin som dracks i fallen som togs upp i sockenstämman i Tranemo 1686. Exemplet Sandén tar upp bröllopfesterna i Tranemo visar på att folk blev väldigt berusade, de stupade av hästen och låg i buskarna. Den franska kammartjänaren såg dock

---

²⁰ Sandén 2020;214-219

²¹ Sandén 2020;219-222

positiva egenskaper i de svenska dryckesvanorna. En fader kan testa den unga friarens karaktär genom göra honom ordentligt berusad och se hur han agerar i vissa situationer²².

De franska resenärernas iakttagelser av svenskarnas dryckesvanor gjorde vid skilda tidpunkter under 1600-talet, Ogier 1630-talet och kammartjänaren 1670-talet. De kungliga förordningarna från 1644 och 1665 mot överdådigheter under festande hade inte förändrat seder och bruk på genomgripande sätt. Hos allmogen bestod festsederna och de fortsatte som de alltid har gjort. I högreståndskretsar blev bröllopfesterna mer återhållsamma, Sandén menar att detta kanske beror på centralmaktens ambitioner att på merkantilistiska och teologiska grunder tona ned det storslagna och överdådiga. Bröllopet blev mer enkla bland adeln, Per Sparre och Sigrid Horns bröllop gick till så här; de vigdes, därpå följde konfekt, vin och dans och sedan var bröllopet klart. När riksrådet Johan Wrangel gifte sig med Beata Kagg var det även enkelt och nedtonat, men det kanske berodde på att Karl X Gustav hade dött elva dagar tidigare och man tog hänsyn till rikets finanser. Dessa bröllop var ovanligt återhållsamma men bland allmogen var inte detta fallet. Bröllopfesterna gick till som vanligt, mycket mat, dryck, musik och dans. Tumult som uppkom i samband med dessa fester kan man se i Alsen i Jämtland 1664 där två berusade soldater kom till ett bröllop. Sven och Bengt Andersson var soldaterna och situationen slutade med att någon tillsist blev knivhuggen²³.

De fester som var förankrade i jordbrukssamhället genom årstidernas växlingar krockade ibland med kyrkans fester och högtider. Kyrkoledningen ville förhindra att festande går ut över gudstjänsten. Att bröllop, byfester och annat hölls om lördagar inemot helgdagar försökte kyrkoledningen motverka. Folket skulle få roa sig så länge det inte inverkar på kyrksamheten. Sandén tar upp ett exempel på folk som sov i bänkarna vilket irriterade prästerna. Ett större problem enligt kyrkoledningen var att församlingsmedlemmar inte orkade ta sig till kyrkan på söndagsmorgonen. Hon tar upp ett exempel i Hedemora 1629 där det hade hållits fyra olika bröllop i församlingen. Det saknades många inför gudstjänsten även två av de förrättande prästerna, biskopen dömde prästerna och de respektive gästbudslagen till böter²⁴.

6.2 Tjänstefolkets dryckeskultur:

I Paul Borenbergs avhandling *Tjänstefolk: Vardagsliv i underordning, Stockholm 1600-1635* (2020) är tjänstefolkets umgängesvanor relevant för mitt historiska sammanhang, mer specifikt när de var på krogen. Det var inte ovanligt att drängen och pigan följde med husfadern eller matmodern till ölkällaren. Borenberg använde sig av tänkeböcker för att se drängarna och pigornas umgängesvanor, han hittade 55 fall när de umgicks med folk utanför tjänsten och i 30 av 55 fall förekommer alkohol. Dryckeskulturen under tidigmodern tid visar på att det var viktigt för den manliga identiteten att dricka och hur stor roll det spelade vilka man drack med. Ann Tlusty visade att krogen var inte öppen för alla i 1500- och 1600-talets Tyskland. Endast de som kunde sköta ett hushåll och inte var beroende av allmosor fick vistas på krogen, krogen var reserverad för husbönder. Borenberg visar dock att det var normalt för drängar att dricka på Stockholms krogar. Även drängarnas drickande var kopplat

---

²² Sandén 2020;221-223

²³ Sandén 2020;223-229

²⁴ Sandén 2020;246,247

till ära. Ett fall som tas upp är när två drängar dricker i en källargång och den enes husbonde kom förbi och konstaterade att det bara är ohederliga människor som inte dricker inne i själva krogen. Krogarna var en plats för drängarna att umgås på men de var tvungna att uppföra sig på rätt sätt för inte anklagas för ärelöst beteende. Drängarna drack inte bara tillsammans med varandra de kunde dricka med trädgårdsmästare, drabanter, tjänare och soldater. När drängarna var utanför husbondens räckvidd kunde drickandet leda till ett ganska vilt beteende. Drängar kunde även mäta sitt sociala värde bland varandra, ett exempel var när en dräng klagade på att han blev retad av andra drängar när de beskyllde honom för att ha tagit en tjuvhand från galgbacken i syfte att använda den som en magisk artefakt. Borenberg tar även upp när pigor dricker tillsammans, ofta var det små personliga möten i närvaro av husbonden. Detta kan förklara varför våld inte uppstod när pigor drack tillsammans. En pratstund bland två pigor har nog inte samma risk att eskalera till våld som när en grupp unga män blir berusade i en ölkällare²⁵.

6.3 Den lutherska folkfostran och utmaningarna som förekom:

I Göran Malmstedts bok *Bondetro och kyrkoro; Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige (2002)* tas den lutherska gudstjänsten upp och att kyrkobesökarna på olika sätt störde ordningen under gudstjänsten. Gudstjänsten som moment fick en ny betydelse genom reformatörerna, för Luther var det gudomliga ordet viktigast. Förutom att vara en källa till kunskap var ordet skapande och livgivande, då det kunde väcka människans hjärta till den sanna tron. Gudstjänsten skulle betraktas som de troendes gemenskap kring det heliga ordet och sakramenten. Även för de svenska reformatörerna var det heliga ordet av stor vikt och även predikan. Olaus Petri såg prästernas predikan av Guds ord som deras främsta uppgift. Även Laurentius Petris kyrkoordning 1571 betonades vikten av predikan. Människan behöver ständig undervisning, tröst och förmaning, varför det ålåg prästerna att predika så ofta som möjligt. Det var predikans centrala roll som medförde nya krav på kyrkobesökarna. För att kunna förstå och vara delaktiga av ordet krävdes det av församlingen att hålla sig stilla och lyssna uppmärksamt på prästerna. Laurentius Petri uttryckte i sin kyrkoordning att det var viktigt att åhörarna lade örat till och noga följer predikan. Malmstedt menar att eftersom kyrkobesökarna ny omtalas som åhörare är ett uttryck för den nya roll som menigheten hade tilldelats. Under 1600-talet medförde den förhärskande ortodoxin att kyrkan i högre grad betonar vikten av att ge folket undervisning och fostran. Det pedagogiska momentet var redan från början centralt under reformationen, Luther och andra hoppades att folket skulle kunna ledas till den sanna tron genom rätt undervisning. Prästerna började i olika sammanhang benämnas som församlingens lärare, vilket är viktigt för den centrala roll som kyrkan tillmätte de pedagogiska aspekterna²⁶.

Den bristande närvaron under gudstjänsten var ett problem i det tidigmoderna Sverige. För att församlingen skulle aktivt kunna delta i gudstjänsten krävdes det alla åhörare kom i rätt tid och att ingen lämnade kyrkan för tidigt. Under 1500-talet var det vanligt att folk gick ut från kyrkan under gudstjänsten. Laurentius Petris kyrkoordning 1571 förmanade dem som under gudstjänsten rusade ut i kyrkogården eller kyrkovallen för att ägna sig åt fåfängt tal för lek eller annat, även de som gick för att dricka öl, brännvin eller andra drycker. Under 1600-talet var den bristande närvaron ett problem för kyrkoledningen. Åhörarna misskötte

---

²⁵ Borenberg 2020;182-188

²⁶ Malmstedt 2002;30-32

sig genom att anlända för sent till kyrkan och att de lämnade kyrkorummet innan gudstjänsten var avslutad. Kyrkoledningen betonade att alla skulle vara samlade när gudstjänsten inleddes med syndabekännelsen och när den avslutades med välsignelsen. Under 1600-talet ville man åtgärda problemet med att folk lämnade gudstjänsten genom att låsa dörrarna när gudstjänsten inleddes. Detta problem uppkom dock under 1700-talet, när Jesper Svedberg visiterade Hjälsstads församling 1704 tvingades han avbryta förhören med församlingsborna då flera av dem lämnade kyrkan för en stund. Orsaken antyds vara att åhörarna drack för mycket och han förmanade dem att inte suppa sig fulla på morgonen²⁷.

Buller i kyrkan var även ett problem, för att församlingen skulle kunna ta del av Guds ord krävdes det att alla var stilla när prästen predikade. I kyrkoordningen 1571 framhöll Petri att när Guds ord predikas i kyrkan ska det vara stilla, både för han som predikar och de som lyssnar, de ska inte vara förhindrade av buller och oljud. Prästerna skulle förmana folket att vara tysta, de skulle uppmana till exempel mödrar med gråtande spädbarn att lämna kyrkorummet. Kyrkans förmaningar gav dock klen resultat då prästerskapet hade återkommande klagomål angående detta.²⁸

Menighetens beteende i kyrkorna hade gamla anor, det var i grunden en fråga om ett traditionellt beteende som blev problematiskt under tidigmodern tid när den kom att konfronteras med reformationens nya ideal om hur en gudstjänst borde vara. Utöver förmaningar och förbud föreskrev kyrkoordningsförslagen från mitten av 1600-talet att det skulle tillsättas en kyrkvakt vid varje kyrka för att upprätthålla ordningen. Det var dock ett yrke som inte hade någon hög status och den gav blygsam ersättning. Även vakterna lyckades inte med att upprätthålla ordningen i kyrkan, istället skulle man låsa dörrarna i kyrkan. Under den senare delen av 1600-talet fick dock kyrkoledningen mer stöd från statsledningen. Skamstocken användes även för att ändra åhörarnas beteende. Stockstraffet blev allmänt då det förskrevs i 1687 års stadga mot eder och sabbatsbrott. Dock var det främst ungdomar som riskerade att hamna på skamstocken och antagligen användes den främst som ett hot av präster och inte i praktiken²⁹.

I Sverige likt övriga Europa ville kyrkoledningen skapa ett välutbildat och värdigt prästerskap. Under 1600-talet strävade kyrkoledningen att etablera en kulturell distans mellan präster och övriga grupper i samhälle, detta både hos katoliker och protestanter. Det andliga ståndet skulle igenkännas genom sin speciella klädedräkt samt behärskat och måttligt uppträdande. Prästerna skulle fly från alla världsliga aktiviteter som kom i konflikt med deras andliga uppgifter. Den svenska kyrkoledningen betonade i olika sammanhang att prästerna inte skulle bli alltför familjära med sina åhörare. De skulle ständigt ha en distans med åhörarna för inte äventyra respekten prästämbetet medför. Under 1600-talets Sverige blev nog inte dessa ambitioner framgångsrika då det var många upprepade påbud och prästernas klädsel och leverne. Prästerna var ovilliga att anamma den nya prästrollen, de klädde sig som andra grupper i samhället samt att de festade och umgicks med åhörarna³⁰.

6.4 Kyrkans organ för kontroll:

---

²⁷ Malmstedt 2002;33-35

²⁸ Malmstedt 2002;35,36

²⁹ Malmstedt 2002;56,57

³⁰ Malmstedt 2002;123,124

Den överordnade myndigheten i stiftet under 1600-talet var domkapitlet. Dess funktion var att behandla ärenden som rörde prästerskapet och församlingsbor. Kapitlet fick undersöka fallen där präster hade hamnat i konflikt, antingen kollegor eller församlingsbor. När det kom klagomål gällande en präst var det kapitlets uppgift att rannsaka och bestämma straff. Församlingsbor kunde även kallas till domkapitlet och de vanligaste straffen för allmogen var böter och tillfällig uteslutning från församlingen. Mot slutet av 1600-talet försökte kungamakten begränsa kyrkans domsrätt. Kyrkolagen 1686 och 1687 års förordning om rättegång i domkapitlet innebar att de världsliga domstolarnas befogenheter ökade medans kyrkans minskade. Det blev även möjligt att överklaga domkapitlets domar till hovrätterna. Ett annat organ för kontroll var visitationerna som biskoparna genomförde i sina stift. Under gudstjänsten skulle biskopen iaktta prästen och allmogens uppträdande. Biskopen genomförde även förhör där kunskapen bland präster och församlingsbor testades. Något som biskopen fick undersöka var klagomål i församlingen, biskopen kunde agera som domare och avgöra olika ärenden, t ex ordningsproblem. Biskoparna kunde även utöva kontroll över prästerskapet under prästmöten som stiftsledningen anordnade. Under dessa möten diskuterades olika ämnen och det var ett bra tillfälle för biskopen att veta vilken kunskapsnivå prästerna hade. Prästerna hade makt på församlingsnivå där de hade rätt att tukta församlingsbor som var försumliga. Ett exempel kan vara katekesförhören, om en vuxen visade liten kunskap om katekesen kunde de tillfälligt hindras att ingå i äktenskap. På kyrkoledningens initiativ utökades sockenstämmans befogenhet, den fick nu ägna sig åt den religiösa och sedliga kontrollen. Relationen mellan sockenstämman och världslig rätt var aldrig riktigt tydlig vilket gjorde stämmans befogenheter oklara³¹.

7.Resultatredovisning:

7.1 Kyrkoordningen 1571:

I kyrkoordningen 1571 står det vad som gäller när en präst har fastnat i dryckenskap eller andra laster. Om en präst är misstänkt för en last men ännu inte anklagad ska detta undersökas inom kyrkan. När en präst har förfallit till ett världsligt straff som dråp eller horka ska han ha förverkat sitt ämbete och gäld. Dock om prästen har blivit benådad livet och han håller sig botfärdig och skicklig "må honom medh tijdhen, nemligha efter tweggia åars frest eller ock något mindre, aff ordnario medh öffuerhetens samtycke efterlatit warda komma til samma sitt embete igen, likwel aldrih til samma Geld"³². De präster som "falla j bolerij, öffua sikh j dryckenskap, wårtaffuel och skaktaffuels spel, och annor sådana ohöffueligh stycker"³³, skulle mista sitt ämbete och inte få tillbaka det innan de fullkomligt bättrat sig, biskopen rannsakar. Prästerna skulle även ha gott umgänge, akta sitt leverne och undvika allt misstänkt och ohövt umgänge, dryckenskap och lösaktighet³⁴.

7.2 Sveriges kyrkolag år 1686:

I kyrkolagen står det så här om präster, "Then som vil betjena Guds församling uti prästeståndet, skal vara Gudfructig, och af ärbart, stilla, nycktert och tucktigt leverne"³⁵.

---

³¹ Malmstedt 2002;16-19

³² Kjöllersström 1971;153

³³ Kjöllersström 1971;153

³⁴ Kjöllersström 1971;155

³⁵ Rydén 1846;209

Präster som sålde öl, brännvin eller tobak skulle upphöra med det om de inte ville mista sina ämbeten³⁶. Prästerna skulle även under gästabud bete sig efter ämbetets plikt och värdighet. Om det skulle uppstå slagsmål eller annan form av bråk skulle prästen avstyra det³⁷. Biskoparna fick även inte försumma sitt yrke genom dryckenskap, först blir det en förmaning och om biskopen inte bättrar sig mister han ämbetet³⁸.

7.3 Stiftstatuer från 1600-talet som behandlar dryckenskap:

Ett synodalbeslut i Uppsala ärkestift 1595 visar på en sträng ton gällande hur man ska hantera dryckenskap. De som hade kommit berusade till kyrkan skulle kastas i en kista och de fick inte komma ut innan de hade betalat en daler till kyrkan. I statuter från Östra Stenby, Linköpings stift 1619, hittar man lite mer angående dryckenskap. Man fick inte dricka brännvin på söndags morgonen och den som gjorde det fick böta 6 mark. Den som drack under predikan fick böta en daler. Om någon spiller (kräkning) öl eller mat utav förakt ska den böta till sockenkyrkan eftersom gärningen är grov, i denna punkt nämns dock inte hur mycket man skulle böta. Sylvester Phrygius stadga under tidigt 1600-tal, troligtvis från Linköpings stift, visar hur dryckenskap kunde påverka prästens arbete. Dagsmässan under de stora högtiderna skulle inte längre hållas eftersom mycket drickande förekom, vilket var något som beklagades. Något som även togs upp där var försäljningen av öl och brännvin, den som sålde detta under gudstjänsttid, både i stad och landsbygd, skulle böta 8 öre och de skulle även mista sitt öl och brännvin. Om försäljningen skedde under jul, påsk eller pingst skulle de straffas efter K Majt:s mandat, vilket var en böter på 40 mark. Den som drack eller kom berusad till predikan första gången skulle böta 2 mark och andra gången skulle man böta 4 mark, samma gällde de som söp sig fulla när de skulle följa den döde till dess begravning. En annan anmärkning från denna stadga var bötern för de som "i drickenskap faseliga gastaroop och dieffuulscri ifrå sig, så att sool och måne öffuer och vnder them må bleckna och Jorden remna vnder fötterna på them"³⁹. De fick böta 2 daler⁴⁰.

Stiftkonstitutionerna 1647 visar hur dryckenskap kunde skapa problem i andra sammanhang. Kyrkan ville ändra på hur dopet gick till, man ville inte längre att det skulle vara långa gästabud innan man for med barnet till kyrkan. Dels för att det tog lång tid att komma till kyrkan men också oskicket drickandet medförde. Det kyrkan fann problematisk med att folk drack innan ett dop var ett det förekom förvirringar gällande ceremonin. Oförståndigt folk var förvirrade gällande vad som egentligen hände under dopet, de gjorde åtskillnad mellan kristendomen och dopet, barnet var döpt men inte kristnat. Om jag har förstått det rätt ville man förhindra oskicket kyrkegångs ölen medförde så att dopet inte skulle ske en annan dag. Präster som döpte barn utan vittnen och faddrar fick böta 2 riksdaler. I en av punkterna gällande bröllop ville man förhindra att mökvällarna eller andra kalas skulle vara på lördagar. Det var att vanhelga sabbaten men det skapade också problem under gudstjänsten. Eftersom Gud helgade sabbaten skulle profaneringen av den leda till att eld kom över landets portar som skulle förstöra alla hus i landet och inte släckas. Gästabud förhindrade det rätta bruket av sabbaten, det blev obekvämt för folket att komma till kyrkan och om de väl kommer till kyrkan uppkommer det förargelser. Han som anordnar

---

³⁶ Rydén 1846:334

³⁷ Rydén 1846:337

³⁸ Rydén 1846:469

³⁹ Hall 1932:16

⁴⁰ Hall 1932:3,8,9,10,12,15,16

festen har försummat gudstjänsten, oavsett om han kommer till söndagspredikan eller inte. Straffet för den som anordnar festen blir en böter på 3 daler till kyrkan och gäster som låtit sig hindras att komma till kyrkan skulle böta 1 daler till samma kyrka.⁴¹

I Joh. Matthiæ's förordning 1655 fanns det förslag på att avskaffa mökvällarna vid bröllop. Männens brännvinsdrickande vid dessa tillfällen men också mer allmänt var något som klagades över. På söndagar ville man inte tillåta dryckenskap men det togs inte upp några åtgärder. Antagligen blir åtgärderna de olika böterna som uppkommer vid ett visst beteende, grälände vid kyrkan, vapenhuset eller kyrkogården blev böter på 2 daler kopparmynt. Baazi d. ä:s konstitutioner 1647 i växjö behandlar dryckenskap gällande kyrkogången. Om någon försummar att gå till kyrkan, antingen att de reser bort eller utövar dryckenskap, ska ge 1 daler silvermynt. Den som bedriver dryckenskap hos någon annan ska ge 4 öre silvermynt. Kommer någon berusad till kyrkan, oavsett om det handlar om arbetet på lördagen eller något annat, eller om någon förargar församlingen med ljud ska böta 6 öre silvermynt varje gång.⁴²

Kalmar superintendentia visar även på hur man ville förhindra att sabbaten firades fel. Det som kyrkoledningen klagade på var att folket under lördagens gästabud drack långt in på kvällen. Detta ledde till att de antingen missade gudstjänsten eller att sov bort hela gudstjänsten. Den som höll gästabud och själv försummade predikan skulle böta 1 daler och varje gäst 1 mark. Även här ansågs gästabud förhindra barnens dop. Delen som behandlar trolovningar och äktenskap visar på en vilja att avskaffa mökvällarna. Den som satt och drack hela natten och kom full till kyrkan skulle böta till kyrkobyggnaden och allmänt bruk, den som höll i gästabudet skulle böta 1 daler och gäster 1 mark. Bruden och brudgummen skulle dock stå i vapenhuset under predikan och de fick inte vigas förrän gudstjänsten hade avslutats. Präster som var i dryckenskap och inte har bättrat sig efter förmaningar ska mista sitt ämbete. De kunde få tillbaka sitt yrke efter några år när de har visat på en sannfärdig bättring.⁴³

I Visby stift klagades det över några församlingar i Gotland. Problemet här låg i att man går från bröllophuset till kyrkdörren med glas och kannor, vilket medför oskick. Pastorn skulle förmana de som gjorde detta, lyssnade de inte skulle det bli arbiträrt straff. I Härnösands superintendentia 1659 ville man straffa dryckenskap kopplat till sabbaten. Dryckenskap, världsliga sysslor, tal och buller med förargelser i kyrkan och att komma berusad till kyrkan skulle straffas första gången med 3 mark silvermynt. Andra gången skulle vara böter och kyrkoplikt och tredje gången skulle leda till exkommunicering. Joh. Rudbeckius skrev till Estlands riksdag 1627. Här skrev han att orsaken till att kriget går dåligt ligger i invånarnas stora synder. Avgudereri, förakt av Guds ord, att herrar behandlar sina undersåtar dåligt, svalg och dryckenskap. Som åtgärder mot dryckenskap ville han avskaffa det omåttliga drickandet som leder till slagsmål. Kyrkokrogarna skulle rivs ner och försäljningen av öl på predikodagar skulle förbjudas med högsta straff. Det var krogarna som genom sin egen vinning ledde till landets fördärv. Rudbeckius ville att arbetarna har öl hemma till vardagen så att de inte släcker all sin törst på söndagen i krogen. Han avslutar fördraget om dryckenskap med Jesaja 5, sången om vingården.⁴⁴

---

⁴¹ Hall 1932;19,25,26,29

⁴² Hall 1932;33,34,44,45

⁴³ Hall 1932;76,82,85,93,99

⁴⁴ Hall 1932;104,107,115,116,121,122

Stiftstatuter i baltikum och Finland: 1627 utförde biskop Johannes Rudbeckius visitationer i baltikum, i synnerhet Estland. Man får intrycket att Estland under denna tid var väldigt fattigt. Kyrkorna var i dåligt skick, prästerna bodde dåligt och hade dålig inkomst. Enligt Rudbeckius bedrev åhörarna avguderier, de offrade saker för deras barns och boskaps välbefinnande. Folket i Estland hade även ingen kyrkodisciplin, de kom sällan till kyrkan. De som väl kom till kyrkan brukade dricka och spela efter mässan. När de väl var berusade förekom det grova gärningar som slagsmål och dråp. En av orsakerna till detta var att det låg krogar vid kyrkan. För att åtgärda detta menade Rudbeckius att prästerna skulle undervisa och förmana åhörarna till bättring. Utöver det skulle de som drack på sön- och helgdagar och som aldrig kom till nattvarden få lämpliga straff⁴⁵.

I Åbo stift 1573 ville man förhindra att dryckenskap förekom bland nattvardsgästerna. Man ville undvika illvilja, slagsmål eller annat typ av bråk. De som ställde till bråk när de var berusade skulle undergå offentlig botgöring vid domkyrkan och ställas inför världslig rätt. Något som även togs upp var försäljning av öl borde vara förbjudet i alla krogar till gudstjänsten är över. Om man övergick detta påbud skulle man ställas inför världslig rätt. Konstitutionerna i Åbo stift under biskop Isaac Rothovii, 1627-1652, visar på en annan syn gällande straff kopplat till försäljning av alkohol. Den som säljer och köper öl eller brännvin under tidegården skulle böta 3 mark till de fattiga eller kyrkan. Lite senare stod det även att den som säljer öl och brännvin fick inte göra det innan eller under predikan. Deras brännvin och öl skulle beslagtas och delas ut till fattiga eller föras till nästa hospital. De som kom berusade till kyrkan skulle stämmas inför kapitlet och de fick inte komma till församlingen innan de bekänt sin synd och lovat bot och bättring. Den som åt eller drack innan de gick till kyrkan på söndagen eller andra kyrkodagar skulle böta 1 daler. Bröllopsfolket som åt eller drack före kyrkotiden skulle böta 1 daler, men talmannen, brudgummen och värden skulle böta 2 daler. Prästen skulle även noga bevaka att allt gick rätt till under bröllop och andra gästabud, maten behövdes gömmas och tacksägelsen sägas innan folket fick börja dricka. Det fanns även krav på hur präster fick bete sig under gästabud. Om en präst under gästabud apar sig kring golvet med att slå sönder glas eller annan lättfärdighet skulle de mista ämbetet. Prästerna skulle vara med i gästabud som gott exempel, inte för att väcka förargelser⁴⁶.

I den andra delen av konstitutionerna i Åbo stift står det att öl- och brännvinskrögare inte får sälja före eller under predikan. Likt innan skulle det bli beslagttaget och det blir fördelat till de fattiga i läns hospitalet. Under tidegården skulle den som säljer öl eller brännvin böta 2 daler och den som köper 1, det skulle gå till de fattiga. De som kom druckna till kyrkan skulle stämmas till kapitlet och de fick inte komma tillbaka innan de uppenbarligen bekänt sin synd. Den som äter eller dricker på sön- och helgdagar innan han går till kyrkan skulle böta 1 daler. Bröllopsfolk som åt eller drack innan de kom till kyrkan skulle böta 1 daler, talmannen, brudgummen och värden skulle böta 2 daler. I de spridda stadgaden i Åbo stift står det lite annorlunda. Den som håller krog, öl eller brännvin, och säljer under kyrkotiden men även den som köper skulle böta 3 mark silvermynt och stå kyrkostraff. Kommer någon drucken till kyrkan och förhåller sig illa med ord och beteende men inte hindrar gudstjänsten, skulle böta

---

⁴⁵ Hall 1929;33-37,41

⁴⁶ Hall 1929;47,61,69,76,78,80,82,85

6 mark silvermynt och stå kyrkostraff. Den som är berusad i sockenstämman och är otydlig i svar och tal skulle böta 1 mark silvermynt⁴⁷.

Under biskop Joh. Gezelii, 1665-1690, tas det upp att vid alla kyrkor behöver det finnas en bra klockare, helst en som kan läsa och skriva, men också kyrkväktare. Uppgifterna kyrkväktaren hade var att väcka de som sov under predikan och han skulle även motverka de som betedde sig illa under gudstjänsten och det kunde ta form antingen genom att de skvallrande, att de sprang ut under predikan eller att de står på kyrkovallen och dricker. Han skulle föra de brottsliga till stocken, var någon för svår att få på stocken skulle han straffas ännu hårdare av kyrkorådet. Kyrkväktaren skulle få sin lön genom en del av bötespengarna men också donationer från gudfruktigt folk som ger det av god vilja. Något som även togs upp var hur bröllopet skulle firas. Kyrkoledningen i Åbo ville att alla förhinder under bröllopet skulle undvikas och att alla vidskepligheter skulle upphöra. Firandet skulle ske i måttlighet och med herrns fruktan. Den som ställer till med slagsmål eller annat oskick skulle examineras i kyrkorådet, beroende på hur grov handlingen var skulle det föras till världslig rätt. Kyrkoledningen ville inte heller att bröllop eller andra gästabud skulle vara dagen innan sön- och helgdagar. Straffet är lite otydligt där, det stod bara villkorligt straff. Kyrkodisciplin i församlingarna skulle åtgärdas genom att pastorn får hjälp och råd av komminister, kyrkovårdar och sexmän. När disciplinen i kyrkan är låg faller all ärbarhet och gudsfruktan. Sabbatsdagen skulle helgas ute i församlingarna, man skulle inte arbeta och allt krögande och säljande måste avskaffas. Även fast dryckenskap inte nämns i sammanhanget kan det vara viktigt att veta förslagen på hur bråk i kyrkan skulle hanteras. Gräl om viktiga saker hänvisas till världslig rätt. Bråk i kyrkan, kyrkogården eller på kyrkovägen som leder till slagsmål där blåmärken eller blod förekommer skulle också till världslig rätt samt om ord ledde till att någon blev vanhedrad⁴⁸.

7.4 Uppsala synodalakter från 1600-talet:

Stiftsynoden 1608 i Uppsala förmanas folket att under bröllop inte hålla sina mökvällar innan sön- och helgdagar. Om de väl hade det skulle de inte dricka i överflöd hela natten, det gör att de kommer obekväma till kyrkan och att de inte tar åt sig Guds ord. Stiftsynoden 1614 under Petrus Kenicius episkopat talas det om de som dricker sig berusade innan de går till kyrkan. För dessa lovades det straff. Om det förekommer grova handlingar ska personen i fråga skickas till kapitlet. En av prästerna sa att om den skyldige inte kommer till kapitlet sägs det att "the wele eller gå i döden för sin skuldh⁴⁹". Ärkebiskopen svarade på detta med att säga den som förhåller sig till detta ger sig till färd att dö, man går så lätt som man längtar⁵⁰.

År 1637 tillträdde biskop Paulinus i Uppsala och han klagade över bristen på sammankomster bland prästerskapet, det hade inte varit några synoder på många år. I stiftsynoden 1640 tas det upp åtgärder gällande allmosor till fattiga och tiggare. Tiggarna beskrivs som folk som löper över hela landet, oftast ägnar de sig åt dryckenskap eller annat oskick, även fast de kunde arbeta vägrade dem det, de hade vant sig vid lättja och detta var

⁴⁷ Hall 1929;85,89,90,92,94,95

⁴⁸ Hall 1929;96,113,114,127,133-136

⁴⁹ Lundström 1903;31

⁵⁰ Lundström 1903;20,24,26,30,31

ett besvär för landet. Det var marknads-tiggarna som oftast var fast i dryckenskap, de var ofta landstrykare eller icke arbetsvilliga. Dessa skulle skickas där de hör hemma och söka hjälp som det är föreskrivet. Under Stiftsynoden 1644 likt tidigare fanns det en vilja att avskaffa mökvällarna eftersom dagen efter kom folk berusade till kyrkan, de druckna kunde inte höra predikan och de gjorde ofta förargelser. Folket förbjöds inte att bjuda främmande folk på mat och dryck, så länge de inte satt uppe hela natten och drack för att sedan försumma Guds ord. Stiftsynoden 1648 visar på dryckenskap i ett annat sammanhang. Under de stora solenn-, faste- och bönedagarna tilläts ingen begrava sina lik om de inte drack sitt brännvin förr än de hade gått från platsen och att de drack sitt öl när de kom hem⁵¹.

I synonden i Uppsala 1649 förmanades både präster och allmogen att inte hålla gästbud under helgdagar, om de dricker om natten kommer de antingen att försumma kyrkan eller så kommer de till kyrkan och väcker förargelser. Stiftsynoden 1653 går också in på prästerskapets dryckenskap. Präster som var gamla, drinkare och försumliga i sitt ämbete ville man att de skulle lämna sitt ämbete. En ung och rörlig man skulle ta ämbetet vilket skulle hjälpa församlingen att förstå bättre, man kunde inte låta församlingen lida. Dock blev det inga svar på detta under synoden. Något som är intressant är att prästerna skulle vara nyktra under stiftsynoder. Synoden 1657 förmanades prästerskapet att straffa synder och förhindra dem så mycket som möjligt, de skulle även avstå från dryckenskap och ha ett sådant leverne som är värdigt för prästämbetet. I stiftsynoden 1661 förmantes de unga prästerna att leva nyktert och föra gott exempel till åhörarna⁵².

I Stiftsynoden 1662 förmanas prästerskapet att inte hålla öl- eller brännvinskrogar i närheten av kyrkan, där förekommer det mycket ont och förargelser. I synoden togs det upp ett intressant fall gällande guldsmeden Johan i Österby. I ett berusat tillstånd skulle han ha sagt att fanen är hans Gud, fanen antar jag syftar på djävulen i detta sammanhang. Hans försvar var att eftersom han var berusad kunde han inte veta vad han sagt. En hustru hade hört han säga det och sagt det till prästen, mannen accepterade inte vittnet eftersom han var ovän med pastorn. Eftersom det var otillräckligt med vittnen förmanade man pastorn och guldsmeden att förlika sig och bli vänner igen. Utöver förlikningen skulle smeden ge 2 ljusstakar och 1 riksdaler till de fattiga, men detta berodde mer på att han hade lovat att dela ut detta. Eftersom guldsmeden var på bättre humör när han blev inkallad igen släpptes fallet. I stiftsynoden året efter förmantes prästerskapet att inte dricka brännvin eller tobak⁵³.

Stiftsynoden 1667 visar på ytterligare förmaningar till prästerna att akta sig för dryckenskap och leva sparsamt. I synoden 1669 ville kyrkoledningen att prästerna skulle förmana sina åhörare att inte hålla gästbud eller att de drack innan söndagen eller andra stora bönedagar, detta var sabbatsbrott. Prästen skulle få auktoriteten att vägra nattvarden till de som gjorde detta, han skulle även få hjälp av fogden. Kyrkoledningen ville inte heller att några mökvällar skulle hållas. Stiftsynoden 1671 visar på för att hålla kyrkoräkningarna behövde torpare och friska inhysespersoner betala 4 öre silvermynt för vin, vet inte om detta syftar på nattvardsvinet eller brännvin, den som inte ville ge summan fick avstå nattvarden. Under stiftsynoden 1691 tas det upp ett klagomål gällande prästen Pehr Almenius som fick

---

⁵¹ Lundström 1903;35,46,53,54,67,69,78,82

⁵² Lundström 1903;83,88,93,98,100,101,103,104,110,112

⁵³ Lundström 1903;113,115,116,119,120,122

ersätta för kapellanen. Prästen drack för mycket och betedde sig illa under gästabud. Under gästabudet hade han sagt fula ord till den andra pastorn och hans dotter, han hade även hotat att slå till länsman med sin käpp. De andra oroligheterna som uppkom under gästabudet togs inte upp. Pastorn Olof Kråke ursäktade sig över att han inte kunde med sitt samvete tillåta Pehr Almenius bli sacellan, alltså en hjälppräst som hoppar in när pastorn är t ex sjuk. Dock ville pastorn att Almenius skulle gifta sig med änkan, då konservering nämndes antar jag att det syftar på änkan till den som hade rollen tidigare, Almenius hade lovat att gifta sig med henne. Kyrkoledningen i Uppsala tilltalade Almenius och förmanade honom att akta sig för fylleri och annat oväsande, han fick vara kvar under nådåret, nådår var när änkan och barnen hade rätt att uppbära inkomsterna av den avlidnes tjänst fast de hade skyldighet att avlöna vikarien⁵⁴.

7.5 Johannes Rudbeckius visitationer i Västerås 1619-1628:

Det första fallet av dryckenskap i dessa visitationer uppkom år 1620. Det som hade hänt var att Mats Larssons barn hade "druckit sigh till död af effterlanck"⁵⁵, en svagare form av alkohol, de som hade varit närvarande ursäktade sig genom att ingen hade koll på barnet och att barnet hade bara druckit lite efterlank. Barnet hade dött morgonen därpå. Sedan fanns det annat problem som uppkom, föräldrarna hade druckit brännvin på söndagsmorgonen och missat gudstjänsten, även deras piga missade gudstjänsten. Det andra paret som var närvarande, Salomon Joelsson och hans hustru, blev frågade om händelsen med flickan som drack ihjäl sig. Salomons hustru som hade avstått från brännvin eftersom hon inte klarade av det blev tillfrågad varför hon inte höll koll på barnet. Tydligt hade Salomons dotter gett Mats Larssons dotter brännvin, varför hon gav barnet brännvin var för att Mats fru ville det. Varför hon ville att barnet skulle få brännvin berodde på att hon tröttnade på att dottern klängde sig vid henne. Sedan framkom det att de hade skippat kyrkan, även fast Mats fru vittnade om att han var där. Eftersom målet var ganska rörigt och åtskilliga berättelser förekom skulle fallet vidare rannsakas. Straffet under tiden blev att Salomon och hans fru, Mats och hans fru och deras husfolk skulle vara ifrån kyrkan och sakramentet, barnet skulle tills vidare vara obegravet. Några dagar senare kom paren och klagade över att barnet inte hade begravts. Eftersom barnet var litet och oförståndigt skulle den njuta av kyrkogården, men den minsta klockan skulle ringa och en bön skulle läsas utan en predikan. Vid ett senare tillfälle skulle det hållas en förmaning om en sådan sak att inte vakta sina barn och försumma kyrkan. Eftersom Salomons hustru var mer nykter än de andra och inte hade vaktat barnet ansågs det att hon var vållande till dess död. Hon och pigan skulle stå i vapenhuset tre gånger. Mats Larssons hustru skulle också stå i vapenhuset, båda hustrurna skulle böta 3 mark till hospitalet. Salomon som försummade kyrkan skulle böta 3 mark. Något straff för Mats Larsson nämns inte. Namnen på männens hustrur och barn framkommer inte⁵⁶.

Ett annat fall var Mats underskrivaren vid sala gruva. Prosten hade vittnat att Mats hade ett ogudaktigt leverne. Om Mats sades det att han var "en stoor skalk, slås och rijffs medh sina döttrar och måghar, dricker och svermar"⁵⁷. Hans försvar var att hans döttrar hade en gång slagit honom vilket ledde till att han fick ligga på säng en tid. Straffet var en förmaning att

⁵⁴ Lundström 1903;130,132,134,135,138-140,172,177

⁵⁵ KÅ 1915;357

⁵⁶ KÅ 1915;353,357,358

⁵⁷ KÅ 1915;362

han, hans döttrar och mågar skulle skaffa ett nytt yrke, Gud skulle ge dem ett annat sinne. Om inte detta hjälper skulle de bli exkommunicerade. Ett fall var Mats Josephson, han var en dräng från Stockholm. Under högmässan hade han druckit sig full på öl och brännvin. När aftonsången kom spydde han på kyrkogolvet. Hans straff var att stå vid kyrkdörrarna och slita ris. Mårten Olsson hade druckit tillsammans med djäknar och små omyndiga pojkar, hans straff blev att han skulle avstå sakramentet tills han har blivit förhörd vid rådstugan. Eric Jonsson hade bråkat med en präst, några år tidigare svarade han prästen i predikstolen genom att kalla honom för lögnare och att han var drucken, Eric blev buret utur kyrkan. Under ett gästbud skulle Eric ha sagt i sällskap av en präst att prästerna inte hade makten att förlåta synderna. Straffet för detta blev att han inte fick gå till kyrkan en tid och avstå sakramentet, pastorn skulle förkunna hans brott. Jacobus en "förlupin jutisk skolemestare haffuer varet här i stadhen i tree månar, drucket och hållit sigh illa"⁵⁸. Han hade inte lydit biskopen och han skapade buller i kyrkan. Domen blev "Flagellabitur in schola"⁵⁹, slita ris, och samma dag skulle han packa och lämna staden.⁶⁰

Andreas Johannis och Magnus Magni, småländska elever, hade länge bråkat med varandra. Under en hel natt hade Andreas vaktat, antar att det syftar på bevaka, den andre med en kniv, spelat kort och druckit. Tydligt hade Magnus blivit stucken av Andreas under kortspelet. Domen blev att Andreas " 1.För thz han honom stack, betala bårdskäraren, 2. Bethala för honom 14 daghar kost, 3. Inferior classis slåå ryghuudhen aff honom, sedan förvijsas scholen. 4. Mista sochnarne, 5. Fly thz gamla gesteherberge"⁶¹. Magnus som blev stucken fick straff eftersom han spelade kort, straffet blev kastigering med en stut, alltså ett mildare kroppsstraff som tas i form av mindre slag i baken med ris. Ett annat fall var Anders Hansson och hans fru Anna som inte kom överens eftersom hustrun drack mycket. När mannen hade kommit från skogen märkte han att hustrun var illa drucken och han svarade illa, framkommer inte riktigt vad han gjorde. Sedan är det otydligt vem straffet gäller, är det bara mannen, kvinnan eller båda två? Straffet blev att stå i vapenhuset över pingstdagen och sedan kommer publiken när han förkunnas av predikstolen.

En piga hade kräkts utav brännvin i Lundby kyrka, först var straffet att hon skulle stå i vapenhuset tre söndagar. I vapenhuset skulle hon slita ris eller böta 3 daler till hospitalet. Men det visade sig att hon hade fallandesot, straffet blev istället böter på 2 daler. I Hemmetha socken hade prästen varit berusad under predikan, det nämndes inte mer utöver att de kyrkliga myndigheterna skulle ta hand om detta. I Noorebergsbyn har allmogen ett oskickligt leverne där de dricker mycket, svär mycket och ropar. Man ville åtgärda detta genom att sätta en stock vid kyrkporten där dessa oskickliga personer skulle sättas. I predikstolen hade en biskop sagt åt folket att föra ett skickligt leverne. Folket hade natten efter druckit, ropat och skrikit. Deras straff blev att böta var sin daler⁶².

---

⁵⁸ KÅ 1915;376

⁵⁹ KÅ 1915;376

⁶⁰ KÅ 1915;362,373,375,376

⁶¹ KÅ 1916;258

⁶² KÅ 1916;259,262,263

7.6 Matthias Steuchius biskopsvisitationer i Skåne 1697:

I detta material fanns det bara tre fall som kunde relateras till dryckenskap. Den 23 juni 1697 hölls det visitationer i Vittskövle och Degeberga församlingar⁶³. Målaren Otto Heinrick Brakvagen i Vittskövle klagade på sin hustru Marna Hansdotter. Hon "fördricker och slöser all hans egendom oh sålunda ej vjsar den äckteskapsplicht som vara bör"⁶⁴, detta fall skulle tas upp hos konsistorium, kyrkliga myndigheter. Nästa fall den 2 juli i Stiby församling, Järrestads härad, är inget fall av dryckenskap i sig. Det som påpekas är att trolovningar och bröllop icke sker med stor ståt⁶⁵. Det sista fall jag tänker ta upp i Skåne skedde den 5 juli i Ravlunda och Brösarps församlingar i Albo härad⁶⁶. I Brösarp tillfrågades församlingen angående den gamle klockaren. Först frågades församlingen om de visste om att han var lagligen avsatt, detta visste de inte. Därefter frågades det angående hans leverne, församlingen menade att han var benägen till dryckenskap. När församlingen först frågas om han har varit problematisk svarar de "icke mera läsit än i kyrkia"⁶⁷. Sedan frågas de angående om de var nöjda med Per Hansson som ersättare, de svarade "ja men, på den andre kläckaren hade de emot, at han inttet ringer affton oh morgon, som af ålder varit vaan"⁶⁸. Här kan jag tycka det är lite otydligt, syftar det på den gamle klockaren som blev avsatt eller är det någon annan de talar om? Sedan undrar jag om bristen på dryckenskap i visitationer tyder på att kyrkans åtgärder hade lyckats eller om det fanns större problem. Vad jag menar med detta är att om det fanns större problem var det kanske inte alltid nödvändigt att anteckna dryckenskap. Angående de lyckade åtgärderna tänker jag på att trolovningar och bröllop inte sker med stor ståt. Med ståt tänker jag på något som är väldigt högtidligt och mycket festande, i andra delar av Sverige var just gästabuden under bröllop något som klagades över, men i Stiby församling gick det lugnt till.

7.7 Boetius Murenus visitationer i Åland 1637-1666:

Visitationer 1637-1640:

Det första som nämns angående dryckenskap var den 28:e oktober 1637 i Lumparland, mökvällarna och andra gästabud skulle gå mer skickligt till och församlingen lovade att rätta sig. Den 8:e och 9:e mars 1640 hölls visitation i Finström. Hustrun Brita i Rogesböle hade "opkastat en gölningh vnder predikan"⁶⁹, hon hade kräkts i kyrkan och det kom på Ebba Thomassdotters krage eftersom hon satt på samma bänk. Hon hade druckit brännvin under söndagsmorgonen på prästgården, pigan sade sig inte känna lukten av brännvin. Oluff Båtzman i Godby och klockaren kände visst lukten av brännvin, men de kunde inte säga om det berodde på kräkningen eller inte, "Offta stäkas brenwijn i kyrckian"⁷⁰, det stinker ofta brännvin i kyrkan. Under rannsakingen kom det dock fram att ingen kunde övertyga kvinnan att smaka något, tolkar i detta sammanhang som äta eller dricka, varken hemma eller i prästgården. Fallet är lite förvirrande då hon värmdde sig vid spisen i prästgården och sa om hon inte skulle gå till kyrkan skulle hon suppa sig mätt på mjölk. Den första punkten i

⁶³ Tuvestrand 1991;77

⁶⁴ Tuvestrand 1991;79

⁶⁵ Tuvestrand 1991;119,120

⁶⁶ Tuvestrand 1991;137

⁶⁷ Tuvestrand 1991;138

⁶⁸ Tuvestrand 1991;138

⁶⁹ Österbladh 1908;52

⁷⁰ Österbladh 1908;52

straffet är skrivet på detta sätt, “ aff suagheet, som offta haffuandom quinnom i nöchterheet på kommer, eller lystans hinder åt mjölken”⁷¹. Eftersom hon inte hade bedrivit otukt tidigare eller var trolovad blev det inget straff, hon skulle undervisas istället. Om det skulle visa sig att det var brännvin som luktade skulle hon undervisas i nykterhet och förberedelser till kyrkodagar.⁷²

Visitationer i Åland 1640-1647:

22:a och 23:e Mars var det visitation i Jomala⁷³, Simon Persson klagade över att grannens drängar hade knackat på ytterdörren mitt i natten och krävt att få öl av honom. Eftersom han vägrade att ge dem öl snodde de gammalt skräp som låg vid dörren. Fallet hänvisades till tinget⁷⁴. Den 8:e februari 1642 hölls det visitation i Finström⁷⁵. Länsmannens son hade år 1641 på sin bröllopsdag i Emkarby “vpkastade på pastoris knä i Finström fram i högsäte medan maten stod på bordz”⁷⁶, han hade alltså kräkts på pastorns knä. Som försvar hävdade länsmannens son att Oluff i Höös tvingade honom att dricka över sin makt och att herr Per inte hade hindrat detta, han sov istället. Ute på hagen hjälpte bönderna tillsammans med Per honom in i stugan och där inne kräktes han på prästen. Biskopen Murenus tyckte att detta var en otrolig händelse, en liknande händelse hade inträffat ute i Hammarland, prästen i Finström hade citerat från visitationen där. Oluff Bengtsson i Höös hade nämnts från visitationen i Hammarland, detta fall skulle undersökas ytterligare i Hammarlands visitation⁷⁷. Under samma visitation nämndes en intressant händelse 1640 där länsmannen Hans Pålak hade slagit en bonde blodig i ansiktet på kyrkovallen. Tydligt ville länsmannen tala med bonden gällande något yrkesmässigt, han hade dock missbrukat sitt ämbete då han använde fula ord. Länsmannen hade inte heller hållit sitt löfte om sann bättring inför predikstolen, det handlade om hans tidigare brott som var dryckenskap. 1641 hade han gett öl till en bonde på söndagsmorgonen. Detta gav bonden modet att överfalla en annan bonde på väg till kyrkan med “Hugg och Skälzord”⁷⁸. Det var inte bara länsmannen som stod inför rätta i kyrkan, det var en båtsman som hade slagit en bonde. Dock nämns det inte att han hade druckit. Han och länsmannen fick stå i rätten samtidigt. De fick två alternativ, offentlig botgöring eller böter. Bonden som svor åt och slogs med en annan bonde skulle stå kyrkostraff, det stod inte vilket han skulle få. I ett tillägg stod det att länsmannen skulle få dubbelt straff. Länsmannen erbjöd kyrkan inför Johannes döparens dag 1 tunna råg eller 4 daler guldmynt⁷⁹.

1642 & 1644 hölls det visitationer i Åland⁸⁰, visitationen som var i Geta⁸¹ har inget årtal nedskrivet, det kanske bara är en sammanställning av de två åren. I Geta hade klockarens hustru grälat på kyrkovallen då Jacob Månsson nämnde henne i skjutsfärden, Daniel som examinerade folket visste inget mer än att slagsmål hade förekommit under färden. Jacob

---

⁷¹ Österbladh 1908;52

⁷² Österbladh 1908;19,20,52

⁷³ Österbladh 1908;62

⁷⁴ Österbladh 1908;65,66

⁷⁵ Österbladh 1908;86

⁷⁶ Österbladh 1908;90

⁷⁷ Österbladh 1908;90

⁷⁸ Österbladh 1908;91

⁷⁹ Österbladh 1908;90-92

⁸⁰ Österbladh 1908;98

⁸¹ Österbladh 1908;105

hade beskyllt klockarens hustru för att vara en tjuv, klockaren säger sig kunna bevisa att Jacob och Isaac var fulla och druckna. Måns Jöransson menade att de fyra karlarna bara drack 3 stooop sammanlagt. Fallet skulle föras till tinget och en sedel skulle föras till domkapitlet⁸². I Finström uppkommer ett ganska komplicerat fall av beskyllningar. Bertil Eriksson berättade att Malin i Labbenäs skulle ha sagt att när Nils i Jomala reste hem från begravningen Sneckö skulle han ha sagt "Gud gifue elden såtte i gården och käringen låg ther mitt vthi"⁸³. Herr Peers hustru hade hört Malin säga samma sak. Nils och Gubben, tror att det syftar på Peer, förlikade sig inbördes. Gubben ville förlåta Nils för att han talade i dryckenskap om några kläder, otydligt vem det syftar på, först står det inget namn men kort därefter framkommer Nils konversation med någon som heter Anna. Nils skulle i dryckenskap ha talat om att hon skulle kasta kläderna i elden och sedan skulle han ha spottat på hennes halskläde. Han skulle söka förlikning med henne och hennes moder, i framtiden skulle han undvika fylleri och buller, vilket skulle göra hans föräldrar all ära och tjänst, innan han tar sin dom. Sedan framkommer inte det mer om dryckenskap men situationen under begravningen blir lite mer tydlig. Tydligen hade Malin kommit till begravningen med så mycket buller att två gubbar nästan dödade varandra. Bråket vid begravningen hade uppkommit, enligt gumman, av att Malin försökte sno hennes döttrars kläder⁸⁴.

I Föglö hade Oluf i Sottunga varit frånvarande och istället ägnat sig åt dryckenskap under tidegården och förargelser på kyrkovägen. Eftersom han har varit frånvarande från kyrkan skulle han ta sin dom i Åbo. Varför han skulle till Åbo berodde på att han har vid två tidigare tillfällen inte varit närvarande vid domkapitlet i Åland. Men Mats Thomasson i Brottö som hade varit med Oluf ödmjukade sig genom att ge kyrkan 1 daler och låter sig förkunnas av predikstolen⁸⁵. Under visitationen 1646 i Finström hade Thomos Michilsson i Tarbolsta erkänt att han har varit borta från kyrkan två kyrkodagar. Han hade druckit tillsammans med en dräng ena dagen och andra dagen var han ölsjuk. Thomos slapp böter denna gång, skulle något liknande inträffa igen skulle han böta 3 daler och stå inför offentlig botgöring⁸⁶. Visitationen 1647 i Geta tar upp ett fall där Hindrich Erikson i Östergeta hade en söndag druckit tillsammans med en båtsman Maths Olson under tidegården och skällt Erik i Petböle med en annan för att inte vara ärliga män. Detta fall hänvisades till tinget.⁸⁷

Åland Visitationer 1654-1658:

Visitationen i Lemland den 9:e Mars 1654 visar på en pastor som är i dryckenskap. Ryktet var att pastorn köper brännvin från Stockholm, brännvinet gömdes i sakristian. Pastorn beskyldes att sällan vara nykter när han utförde sitt ämbete. Detta visade sig vara ett rykte som spreds av en ovän till pastorn. Samtidigt var det en framstående man i socknen som sa detta i förtroende. Pastorn skulle rannsakas fast utan "sagumannens utlagselse"⁸⁸. Min tolkning är att eftersom den förnämna mannen sa det i förtroende ville han inte att ryktet skulle spridas. Sedan är nog sagumannen den som spred ryktet och inte den förnämna

---

⁸² Österbladh 1908;106

⁸³ Österbladh 1908;109

⁸⁴ Österbladh 1908;109,110

⁸⁵ Österbladh 1908;121

⁸⁶ Österbladh 1908;144,145

⁸⁷ Österbladh 1908;150

⁸⁸ Österbladh 1908;283

mannen som nämns. Sagumannens utlagnelse tolkar jag som vittnesmål eller det han har sagt, att man skulle undersöka pastorn utan att ta med sig hans vittnesmål. Visitationen i Finström 1656 blev Isack Larson i Geta anklagad av Matthz Bengtson i Labnääs inför kyrkoherden att han har "brukat mun på honom, på kyrkiogålen, sedhan ock at han kom druckin i kyrkian 1655 Philippj Jacobj dag och bekendhe Isaak haffwa druckit 2 steenskåalar medh ööll hooss Knutt Knutson i Olznäss"⁸⁹. De inblandade, även anklagaren, skulle hänvisas till häradstinget. Kyrkovärden skulle stämma dem till nästa ting eller svara för dem. Den 13:e Juni 1656 hölls det visitation i Kumlinge, fallet av intresse handlar om en pastor i dryckenskap. Sedan två år tillbaka hade pastorns underhåll dragits in. Pastorn kallades för en "elak mees, som och rester i prostetunan i 14 åhr, och efter han i 12 år hade sitt goda underhold, och intet bödh till åhrlig clarera, utan alltijd protestera, och super gerna sielff och lefuer i wellust daglig med brennewijjn och ööl at han sofuer af sig några ruus huar dag "⁹⁰. Dock nämns inga straff för prästen angående hans dryckenskap, hans indragna underhåll kanske var straffet. Problemet i detta fall handlade mer om att han köpte en gård i Åbo, även fast en präst inte har råd med det. Han fick inte resa till sin gård i Åbo innan saker hade löst sig ekonomiskt för hans del. Visitationen i Finström 1657 nämner ett fall från 1655 där Isaac Larson i Östergeta kom full och drucken till kyrkan, han hade gjort förargelser på kyrkovallen men det står inte specifikt vad han gjorde. Beslutet i detta fall var att om han inte förlikade sig med pastorn och kyrkorådet skulle han remitteras till domkapitlet⁹¹. Visitationen i Finström under juni följande år har ett ganska intressant fall. Lars Michilson i Bierström anklagades för tre brott, det tredje handlade om oläte under bröllop. Han blev tillsagd att gå till sängs om söndagsnatten, han satt och grälade under bröllopet. Lars hade bland annat sagt han "aktade huarken presten eller then som presten utsände"⁹². Han hade gått emot kyrkostadgar som berör söndags nätternas tidiga övergivande av "drijkande och hulande"⁹³, därför remitterades Lars till landshövdingen.

Åland visitationer 1660-1665:

Visitationen den 18:e februari 1660 i Jomala klagade sockenmännen på soldaten Olof Bertilsson, han hade kallat dem för skälmar och tjuvar . Siffridh i Buschbööle berättade att han lördagen innan hade han varit i Gottby hos Gunnar och där fanns det en tunna öl. Olof i sitt berusade tillstånd sa " att somblighe skola mista hufwudet, och somblighe ighen blifwa uphängdha"⁹⁴. En annan man berättade att Olof hade varit på hans gård och sagt till barnen att det var en djävuls gård. I detta fall står inget straff, det avslutas med att kyrkoherden i Finström skulle ta bort brevet han fick av prosten. Visitationen i Sund den 24:e februari tar upp ett fall på häradstinget. Olof Iöranson i Finby stod på häradstinget för att ha ogudaktigt signat maten. Det fanns olika vittnen som kunde intyga att han hade sagt ogudaktiga ord. När Olof blev bjuden på mat av Matz Ehrson sa han " maat i gudz namn, sade käringhen, när hon beeth på hästeskarv etc"⁹⁵. Det var under tre tillfällen han skulle ha sagt detta, på en resa till Stockholm, på begravnings gården och hemma i sitt hus. Det enda fall han nekade till att ha sagt detta var under resan till Stockholm, han var märta drucken och det kunde

---

⁸⁹ Österbladh 1908;319

⁹⁰ Österbladh 1908;333

⁹¹ Österbladh 1908:339,340

⁹² Österbladh 1908;399

⁹³ Österbladh 1908;400

⁹⁴ Österbladh 1908;429

⁹⁵ Österbladh 1908;447

vittnen intyga. Allmogen vittnade om hans goda karaktär, han var inte bullersam eller orolig och han hade inte brukat några ogudaktigheter. Även kyrkoherden gav honom ett gott vittnesbörd. Detta fall remitterades till häradshövdingen, han skulle besluta om gärningen var grov nog att få kyrkligt straff för.⁹⁶

Visitationen i Saltvik 1660 nämner besluten från sockenstämman den tredje advent. Fallet av intresse här berör mannen vid namn Samuel, vet inte om det syftas på Samuel i Ströma eller om det är någon annan Samuel⁹⁷. Detta fall nämns i samband med kyrkvärdens lön, vilket jag antar att Samuel är. Samuel visade bristande respekt mot prästerskap, under gästabud och sockenstämmor. Om söndagsnatten hade han dansat för sig själv och sprungit runt med kniv. På bröllopsdagen vägrade han dansa med de andra och han ropade mest åt folket. Under rannsakingen vände han sin rygg mot bordet och skrek med sin motpart, Erik Eriksson i Ranxby att de var förlikta. Straffet för hans gärningar borde vara kyrkoplikt, som i detta fall skulle vara offentlig botgöring och han skulle även mista sitt ämbete. Erik i Asgård vittnar om vad som hade hänt mellan Samuel och Erik Eriksson. Samuel hade varit "drucken och footlöös"⁹⁸, han hade stött sig på en bänk vilket hade fått honom att blöda. Detta gjorde Erik arg och han lade sitt huvud mot Samuel, han bytte några väl valda ord med Samuel som sedan drog kniv mot Erik. Samuel försökte hugga Erik men en man vid namn Eskil hade fått den i handen. Därefter sprang Samuel runt gården med sin kniv vilket fick folk att lämna. Tydligt var det inte första gången Samuel hade gjort detta, dock önskades det att detta var sista gången eftersom han var gammal⁹⁹.

Visitationen 25:e januari 1661 i Hammarland nämner att Claes Skräddare under juldagen och nyårsdagen inte kommit till kyrkan. Istället låg han hemma full och drucken, kyrkorådet med pastorn befalldes att rannsaka detta nästkommande söndag. Vidare åtgärder har inte tagits upp¹⁰⁰. Det sista fall av dryckenskap jag tänker ta upp var i Jomala 17:e februari 1665. Pastorn hade kommit berusad till prostens, knöt näven på hans mun och kallade honom skälm 4 eller 5 gånger, beskyllde honom för att vara orsaken till ovänskapen mellan capiteen? och honom. Han beskyllde prostens för att ha förtalat prästen, hårdtagits med bönder och även att han tagit hans påskpengar och tionde och att han sa att han var pastor i Lumparland, kanske är en förolämpning. De andra som jobbade för kyrkan ville få direktiv från domkapitlet i detta fall¹⁰¹.

8.Slutdiskussion:

Den första kategorin berörande dryckenskap som kyrkan bekämpade var oordning. Det var viktigt att upprätthålla ordningen inom kyrkorummet men även utanför. En röd tråd under den aktuella perioden var att man ville att åhörarna inte kom berusade till kyrkan. Det uppkom störande moment när vissa åhörare var berusade under predikan, kräkningar var ett av exemplena jag tog upp. Oordning utanför kyrkan kan i vissa fall kopplas till kyrkan, kyrkoledningen ville inte att allmogen skulle ha olika slags gästabud kvällen innan predikan. Antingen kom de inte till predikan eller så kom de berusade till predikan. Dryckenskap som

---

⁹⁶ Österbladh 1908;447,448

⁹⁷ Österbladh 1908;467,468

⁹⁸ Österbladh 1908;469

⁹⁹ Österbladh 1908;468,469

¹⁰⁰ Österbladh 1908;480

¹⁰¹ Österbladh 1908;566

tog sig uttryck av bråk, våld eller gräl undersökte kyrkan. Ett exempel på detta är när länsman Hans Pålak hade slagit en bonde blodig i ansiktet. Sedan uppkom det mer speciella former av brott kopplat till dryckenskap, i detta fall tänker jag på flickan i Västerås som drack ihjäl sig vilket är svårt att lägga i någon kategori. Inom kyrkan var bekämpningen av dryckenskap kopplat till prästernas värdighet. Prästerna fick inte försumma sitt yrke och de skulle bete sig efter yrkets värdighet.

Den röda tråden genom hela 1600-talet gällande straff för dryckenskap var böter. Det var inte heller ovanligt att kyrkostraff kom ovanpå bötern, t ex stå i vapenhus och slita ris. Sedan skiljer sig böterna beroende på stift och hur grov gärningen var hos den berusade. Västerås var i min mening strängast när det gällde straff. Det vara bara i visitationerna i Västerås där jag hittade exempel på att någon skulle få sin rygghud avslagen. Det var bara även där jag hittade kroppsliga straff. Samtidigt var fallen av dryckenskap som togs upp i Västerås väldigt speciella, barnet som drack ihjäl sig och knivskärningen bland eleverna som exempel. Mildare fall av dryckenskap i Västerås kanske löstes utanför visitationen eller så var de kanske inte värda att anteckna. Åland hade mest böter men många fall hänvisades till världsligt rätt. Men visitationen där skiljer sig från Västerås och Skåne eftersom det var bara där jag hittade exempel på undervisning som åtgärd mot dryckenskap, även fast det bara var ett fall med kvinnan som kräktes i kyrkan. Vilket är ganska annorlunda jämfört med de fysiska straffen i Västerås. Visitationerna i Skåne nämner nästan inte dryckenskap, bara två fall och en notering att trolovningar och bröllop inte skedde med stor ståt. Var det ett uttryck för att skåningarna inte drack lika mycket som i andra delar av Sverige eller fanns det viktigare problem just i Skåne. Eftersom Skåne blev en del av Sverige under den senare hälften av 1600-talet kanske man förbisåg deras dryckesvanor då man ville integrera dem på andra sätt? Drack skåningarna kanske annorlunda än övriga svenskar eftersom de hade varit en del av Danmark väldigt länge?

Hur hanterade kyrkan dryckenskap bland allmogen och prästerskapet? I stora drag tycker jag att kyrkan hanterade allmogens dryckenskap i form av straff. Detta tog sig ofta i uttryck av böter, i Västerås ingick andra straff med detta. Dryckenskap bland prästerskapet tycker jag inte åtgärdades. I teorin skulle de mista sitt ämbete och få tillbaka det efter bot. I Åland fanns det ett fall med en präst som var i dryckenskap, han hade haft sitt underhåll indraget under två års tid. Om hans indragna underhåll var straffet går det ändå inte ihop med teorin. Enligt kyrkoordningen 1571 skulle präster som var i dryckenskap mista sitt ämbete och få tillbaka det efter botgöring, även fast han var i dryckenskap hade han kvar sitt yrke.

En av frågorna jag hade var om det var en skillnad med det kyrkan ville åstadkomma och vad som faktiskt genomfördes, teori och praktik. I stora drag tycker jag inte att det var någon skillnad när det gäller allmogen. I statuterna nämns böter ofta som straff för dryckenskap. I synoderna var det mer förmaningar mot detta, dock fick guldsmeden Johan böta 2 ljustakar och 1 riksdaler till de fattiga. Böter genomfördes i många fall, i Västerås kom bötern ofta med ett annat kyrkligt straff. I Åland genomfördes böter också men samtidigt hänvisades många fall till de världsliga auktoriteterna. Många av dem fallen som hänvisades till t ex häradstinget i Åland var mer än bara dryckenskap, oftast förolämpade den berusade personen någon annan. I Joh Gezellis statuter under sent 1600-tal nämns stocken som straff. I visitationerna har jag inte hittat att detta har genomförts. När det gäller prästerskapets dryckenskap tycker jag att det var en skillnad. I kyrkoordningen 1571 och kyrkolagen 1686 var det hårda förmaningar med hot om att präster skulle mista sitt yrke samtidigt fanns det möjlighet till bot.

Vilket kan förklara att man inte förhastade straffen för de inom kyrkan som begick dryckenskap. I stiftsynoderna i Uppsala förmanades prästerna att inte begå dryckenskap. Samtidigt fick de inga straff i Uppsala. Stiftsynoden 1691 i Uppsala där de klagar på prästen som ersatte kapellanen kan man ta som exempel. Han betedde sig illa när han var berusad men han skulle stanna kvar under nådåret.

Någon förändring över tid har inte skett under 1600-talet i min mening. Om man tittar på statuterna och synoderna var det viktiga att folk kom nyktra till gudstjänsten. Det var viktigt att åhörarna kunde förstå predikan men också att det var ordning i kyrkan. Det var även en hård ton under mötena mot dryckenskap under 1600-talet. När det gäller den hårda tonen mot dryckenskap tycker jag Johannes Rudbeckius utmärker sig. När han skrev till Estlands riksdag 1627 skyllde han på dryckenskap som anledningen till att kriget går dåligt. Johannes Rudbeckius hade även hårda anmärkningar mot esterna när han var i Estland 1627. De var avgudadyrkare och de var berusade när de väl kom till kyrkan. Liknande formuleringar har jag inte hittat i Finland och Åland. Det var även en hård ton gällande dryckenskap i Uppsala stiftsynoder. Som exempel stod det i synoden 1614 att den som berusad begått en grov handling vägrade infinna sig i kapitlet gick mot döden för sin skuld. Gällande prästerna var det inte heller någon förändring över tid under 1600-talet. De skulle leva efter ämbetets värdighet och inte leva i dryckenskap och sälja alkohol. Samtidigt som klagomål och förmaningar mot präster som gjorde detta förekom blev detta inte åtgärdat. Straffen mot allmogen hade inte heller förändrats över tid. Böter var oftast förslagen på åtgärder och böter var oftast straffen. Sedan varierade straffen beroende på vart i Sverige det var, Västerås hade böter in på kyrkligt straff. Åland hade böter och många fall remitterades till världslig rätt. Att straffen i Västerås och Åland skiljer sig kanske är mer av ett uttryck för lokala variationer gällande straff än en förändring över tid.

Inom teorin konfessionaliseringskultur ansågs kyrka och stat vara strukturellt sammankopplat. I min undersökning visas detta genom att många fall hänvisades till de olika tingen. I Åland fanns det mer konkreta fall där religiösa ärenden togs upp i häradsting eller hänvisades till andra världsliga auktoriteter. Ett mer konkret exempel var visitationen 1660 i Jomala där Olof Löransson hade välsignat maten på ett ogudaktigt sätt. Där vittnade vissa från allmogen men även kyrkoherden om hans goda karaktär. Att häradshövdingen skulle besluta i fallet visar på ett samarbete mellan stat och kyrka. Majoriteten av fallen som hänvisades till de olika tingen nämner dock bara det och inget mer. Något som Dixon tog upp gällande konfessionaliseringskultur var att det aldrig var en rak linje gällande disciplinering och det faktiska beteendet. Även fast disciplineringen gällande dryckenskap fanns under tidigt 1600-tal fortsatte det under den senare hälften av 1600-talet. Vilket är ett uttryck för att disciplineringen i stor utsträckning inte förändrade dryckesvanorna i Sverige under 1600-talet. Samtidigt var straffen i Västerås från 1619 till 1628 betydligt hårdare än de i Åland under 1630- till 1660-talen. Detta kan dock vara mer av uttryck för det Dixon tog upp om variationerna inom samma konfession. Det kanske var ett större behov av hårdare straff i Västerås än i Åland och Skåne. Dixon tar också upp den disciplinära revolutionen kopplat till konfessionalisering. I detta var observation ett viktigt medel, folk iakttog varandra och sig själva, vilket jag tänker leder till angivelser. Även fast han påpekade att detta var mer framstående i kalvinistiska länder hittar jag lite av detta i Sverige. I Västerås hade prostens vittnat att Mats underskrivaren hade ett ogudaktigt leverne. I Åland hade folk vittnat om Olof Löranssons välsignelse av maten som ansågs vara fel. Detta med angivelser är lite svårt. Även fast folk vittnar om vad en person har gjort under visitationerna betyder det att de har

angivit personen eller bekräftar de bara biskopens och prästernas noteringar. Kortfattat skulle jag säga att konfessionaliseringskulturen passar in i 1600-talets Sverige. Det fanns en vilja hos kyrkan att ändra folkets dryckesvanor och detta skulle uppnås genom disciplin, i dessa åtgärder fanns det ett samarbete mellan kyrka och stat.

Angående min jämförelse med forskningen som gäller andra europeiska länder kan jag inte dra några större slutsatser. Detta eftersom jag har ett begränsat material. En del av det som saknas för att dra bra jämförelser är svenska teologiska texter från 1500- och 1600-talet. Vilket skulle hjälpa att se om synd aspekten passar in de svenska förhållandena under den aktuella perioden. Det skulle även vara bra att jämföra t ex det tyska materialet med det svenska för att kunna dra någorlunda bra slutsatser. Angående åtgärder som togs upp i forskningsläget nämns Florens. Det blir svårt att jämföra Florens och Sverige då Florens var katolskt medans Sverige är Lutherskt. A.Lynn Martin tog upp att i Florens 1528 blev krogarna nedstängda, detta på grund av synderna som begicks där. I Sverige hittade jag fördömanden av krogar och försäljning av öl och brännvin. Det togs även upp förslag gällande åtgärder mot försäljningen av alkohol i Sverige. Åtgärderna skulle vara böter och präster förmanades att upphöra med detta eller riskera att mista sitt ämbete. Dock hittade jag inte åtgärder mot krogar och försäljning av alkohol i mitt material. Det blir även svårt att jämföra med åtgärderna i Florens 1339 där de ökade priset på vin. Detta för att tidsperioden inte passar in, den utspelar sig under medeltiden medans jag undersökte det tidigmoderna Sverige. De senmedeltida predikningarna mot dryckenskap i England blir också svåra att jämföra med. Dels hade jag inte åtkomst till dem för att se hur de såg ut och likt Florens var inte perioden aktuell. Under visitationerna i Västerås stod biskopen på predikstolen och förmanade folket att ha ett skickligt leverne. Dock var det synd att jag inte hade åtkomst till ett utdrag av denna predikan. För att kunna dra några större slutsatser angående predikningar hade jag behövt ha åtkomst till svenska och andra europeiska länders predikningar för att jämföra. Gällande min egna undersökning hittade jag inte synd aspekten i de olika kyrkomötena och biskopsvisitationerna jag använde mig av. Detta utesluter inte att synder nämns i andra källor. Dock kunde dryckenskap i de olika kyrkomötena jag använde mig av tas upp i samband med sabbatsbrott. Det dåliga beteendet kopplat till dryckenskap som togs upp i forskningsläget gällande andra länder i Europa var även liknande beteenden som den svenska kyrkoledningen agerade mot.

Sammanfattning:

Min c-uppsats har handlat om kyrkans kamp mot dryckenskap under 1600-talets Sverige. Frågeställningen har varit vad kyrkan gjorde åt dryckenskapen både bland allmogen och prästerskapet, om det var någon skillnad mellan teori och praktik, förändring över tid och om Sverige passar in i övriga europa gällande attityder och åtgärder. Jag använde mig av konfessionaliseringskultur som teori, den går ut på att stat och kyrka var strukturellt sammankopplade under den tidigmoderna perioden. Detta hänger ihop med disciplineringen av folket, detta kunde jag hitta i Sverige då många fall av dryckenskap hänvisades till världslig rätt. Mitt material har jag tagit mig an kvalitativt och det bestod av kyrkoordningen 1571 och 1686 års kyrkolag, stiftstatuter som var mer utspridda över Sverige, synodalakter i Uppsala under 1600-talet. Sedan använde jag mig av visitationsprotokoller i Västerås 1619-1628, Skåne 1697 och Åland 1637-1666. När det gäller allmogen var det ingen stor skillnad mellan teori och praktik när det gällde åtgärder mot dryckenskap. Böter var det vanligaste förslaget till straff och det gick oftast igenom, sedan fanns det skillnader på detta gällande vart i Sverige det var. I Västerås var det olika kyrkliga straff in på bötern medan i Åland var det böter och många fall hänvisades till världslig rätt. I Skåne 1697 fanns det knappt några fall av dryckenskap, den enda anmärkningen därifrån var att bröllopen inte skedde med stor ståt. När det gäller prästerskapet stämde inte teorin och med praktiken, präster som drack eller sålde alkohol skulle mista sina yrken. Jag har inte hittat ett fall där en präst mist sitt yrke. Gällande min jämförelse med andra länder i Europa kunde jag inte dra några större slutsatser. Dock agerade kyrkan i Sverige mot liknande beteenden som ansågs problematiska hos de länder jag jämförde med.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckt källmaterial:

Biskopsvisitationer i Skåne 1697, Matthias Steuchius, Tuvestrand Birgitta (utgivare) Lund 1991

Boetius Murenus acta visitatoria 1637-1666, Österbladh, Kaarlo (utgivare) Borgå 1908

Den svenska kyrkoordningen 1571, jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning, Kjällerström, Sven (utgivare), Lund 1971

Folkpedagogiska stiftsstatuter, del 1-2, Hall Rudolf B (utgivare), Lund 1929 & 1932

Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång: Ser. 1. Synodalakter från Uppsala ärkestift 1526-1800, Lundström, Herman (utgivare), Uppsala 1903

Sveriges kyrkolag af år 1686; jämte ännu gällande stadganden, genom hvilka den blifvit ändrad eller tillökt, Rydén, A.J (utgivare) Jönköping, 1846

Utdrag ur Joh. Rudbeckii domkapitels- och visitationsprotokoller 1619-1628, Hall, Rudolf B (utgivare), kyrkohistorisk årsskrift 1915 & 1916

Litteraturlista:

Borenberg, Paul, *Tjänstefolk: Vardagsliv i underordning, Stockholm 1600-1635*, Göteborg 2020

Dixon, C Scott, *Contesting the Reformation*, Wiley-Blackwell 2012

Martin, A. Lynn, *The Reform of Popular drinking in Late Medieval and Early Modern Europe, del av antologin Dining on Turtles: Food, Feasts and Drinking in History*, Diane Kirkby & Tanja Luckins, New York 2007

Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro; Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*, Lund 2002

Sandén, Annika, *Fröjdelekar: Glädje, lust och nöjen under svensk stormaktstid*, Stockholm 2020

Tlusty, Ann B., *Bacchus and Civic Order: The Culture of Drink in Early Modern Germany*, Charlottesville 2001

